

RAPORT DE CERCETARE

EXCLUZIUNEA SOCIALĂ A ROMILOR. STUDIU DE CAZ DIN TIMIȘOARA

Enikő Magyari-Vincze

Cercetare realizată în cadrul proiectul Phare 2004 „Consolidarea capacității instituționale și dezvoltarea de parteneriate pentru îmbunătățirea percepției și condiției romilor”, în august-septembrie 2007.

Octombrie 2007

CUPRINSUL RAPORTULUI

ANALIZĂ

1. Introducere. Despre obiectivele și metodele cercetării
2. Romii din Timișoara
 - 2.1. Orașul – prin statistici
 - 2.2. Comunități de romi și reprezentare organizațională
 - 2.3. Problemele Romilor – văzute de autoritățile locale
3. Experiențele trăite ale excluziunii
 - 3.1. Locuirea. Lipsa actelor de proprietate și evacuările forțate
 - 3.2. Ocuparea forței de muncă. Sursele de venit accesibile Romilor
 - 3.3. Educația. Segregarea școlară și mediatorul școlar
 - 3.4. Sănătatea. Lipsa asigurării medicale și instituția medierii sanitare
 - 3.5. Relații interetnice marcate de rasism. Cazul de crimă
4. Concluzii și recomandări. Eșecul instituțional în rezolvarea excluziunii sociale
 - 4.1. Interdependența factorilor excluziunii sociale
 - 4.2. Experiențele trăite ale cercurilor vicioase
 - 4.3. Stări de fapt și intervenții necesare
 - 4.4. Anti-rasism, tratament egal și tratament preferențial

ANEXE (prezentate într-un document separat)

- Capitol 1. Jurnal de teren
- Capitol 2. Reprezentări media ale crimei din oraș și Festivalului Internațional de Artă Romani
- Capitol 3. Fișa datelor oficiale
- Capitol 4. Fișa interviurilor înregistrate
- Capitol 5. Fișa fotografiilor

ALTE ANEXE (prezentate în fișiere separate)

- I. Statutul municipiului Timișoara (inclusiv date despre populație)
- II. Istoria urbanistică a Timișoarei
- III. Strategia de dezvoltare a municipiului Timișoara
- IV. Bugetul Municipiului Timișoara pe 2007
- V. Harta municipiului Timișoara
- VI. Desenele scanate ale copiilor de clasa a IV-a (1-15)
- VII. Interviuri înregistrate format DVF (1-24)
- VIII. Poze și documente scanate (poze_Blascovics, 1-23 JPG; poze_Kuntz, 38-59 JPG; poze_Timișoara_comunități, 1-37 JPG; poze_Timișoara_înstăriți, 1-3 și 17-18 JPG; poze_Școală, 5-23 JPG; poze_Festival, 2-16; Documente-cerere-locuință, 1-3 JPG; Articole_ziare_scanate 1-3 JPG)
- IX. Legislație în domeniul desegregării învățământului (iulie 2007)

ANALIZĂ

1. INTRODUCERE.

Despre obiectivele și metodele cercetării

De-a lungul cercetării mele de teren și a scrierii raportului m-am concentrat asupra **documentării mecanismelor de excluziune socială** care perpetuează inegalitățile sociale între populația majoritară și cea de etnie Romă. Conform direcțiilor majore predefinite de către coordonatorii cercetării, mi-am propus să **analizez impactul lipsei cărților de identitate, a documentelor de stare civilă și a celor de proprietate asupra accesului la locuințe, la loc de muncă, la educație și la sănătate** a Romilor din Timișoara sau, altfel spus, asupra excluziunii lor la periferia geografică și simbolică a orașului.

Nu pot oferi aici o descriere detaliată a diferitelor comunități de romi din oraș, chiar dacă am stat de vorbă cu mai mulți băieși, geambași și Gabori (locuitori ai cartierelor Kuntz, Plopi, Fratelia, Steaua, Blascovicsi și ai Coloniei Ștrand) ori cu ocazia vizitelor mele la domiciliul lor, ori la diverse evenimente publice și private, ori cu ocazia însoțirii lor la diferite instituții publice (primărie, spitale, finanțe, asistență socială, școli, etc.).¹ În contextul acestei aglomerații urbane nu mi-am propus să fac studii de caz sau monografii comunitare, chiar dacă și din convorbirile mele cu reprezentanții unor instituții publice locale (de la primărie și în primul rând de la Direcția de Patrimoniu și Direcția de Asistență Socială ale primăriei, de la Inspectoratul Școlar Județean, de la Autoritatea de Sănătate Publică și de la Poliția Comunitară)² se pot deduce câteva caracteristici socio-economice ale comunităților în cauză și ale percepției lor de către instituțiile puterii.

Scopul meu a fost să descriu mecanisme și factori ale excluziunii sociale în patru mari domenii (locuire, ocuparea forței de muncă, educație și sănătate), exemplificându-le prin câteva cazuri identificate de-a lungul șederii mele în Timișoara.³ Chiar dacă sunt conștientă de faptul că opiniile și atitudinile rasiste străbat toate sectoarele amintite – fiind factorul uman responsabil pentru discriminarea Romilor și marcând relațiile interetnice între populația majoritară și Romii în fiecare domeniu –, dedic un capitol aparte acestui fenomen axându-mă pe reprezentările mediatice și pe materiale publicate pe internet în perioada șederii mele acolo.⁴ În cadrul fiecărui capitol, acolo unde este

¹ Vezi înregistrările audio ale interviurilor și discuțiile neînregistrate realizate în comunități (enumerare în Fișa de înregistrare a interviurilor, „Anexe cap. 4” cu Nr. 1, 3, 5, 10, 11, 13, 17, 18, 20, 23, 25, 27, 28, 29, 31); respectiv interviurile realizate cu diverși reprezentanți ai acestor comunități, inclusiv lideri informali de opinie și președinți/directori/angajați ai organizațiilor locale de Romi (interviurile cu Nr. 2, 6, 9, 21, 22, 24) și discuțiile înregistrate la două evenimente publice (interviurile cu Nr. 12, 16) – aceste înregistrări sunt prezentate în format DVF în fișierul „Alte anexe VII”.

² Vezi interviurile înregistrate (Alte anexe VII) și enumerate în „Anexe cap. 4” cu Nr. 4, 7, 8, 14, 15, 19, 26, 30.

³ Cazurile vor fi descrise în această Analiză pe baza observațiilor mele prezentate în Jurnalul de teren (vezi „Anexe cap.1.”), precum și pe baza interviurilor înregistrate și a discuțiilor neînregistrate, enumerate sintetic în Fișa de înregistrare a interviurilor („Anexe cap.4”), înregistrările audio fiind atașate acestui raport la „Alte anexe VII” sub forma unor fișiere format DVF (vezi Interviuri 1-24).

⁴ Vezi textele colectate și prezentate în “Anexe cap.2”, toate produse în legătură cu crima care s-a petrecut în Timișoara într-una din zilele din august 2007 pe care le-am petrecut acolo, precum și cu Festivalul Internațional de Artă Romani, organizat în aceeași perioadă.

cazul, voi prezenta și inițiative ale organizațiilor ne-guvernamentale Rome din Timișoara, precum și câteva dintre problemele lor atât în relație cu instituțiile locale ale statului, cât și cu organismele centrale ale reprezentării Romilor. În concluzii voi accentua acele aspecte ale excluziunii sociale care denotă eșecul instituțional în eliminarea acestui fenomen și care fac necesare noi politici publice, mai sensibile la realitățile locale cotidiene.

În timpul șederii mele în Timișoara am locuit în „Casa Femeii Rome”, administrată de Asociația Femeilor Țigănci pentru Copiii Noștri. Pe L.M., fondatoarea și președinta acestei asociații o cunosc din anul 2001, având ocazia s-o întâlnesc în diverse ipostaze. Am făcut interviuri înregistrate cu ea cu ocazia cercetării mele despre accesul femeilor rome la sănătatea reproducerii, care includea și un capitol despre organizațiile femeilor Rome.⁵ De data aceasta, deoarece ne-am întâlnit zilnic acasă, la Asociație, la primărie (unde lucrează în calitate de expert local pentru romi) și la diverse evenimente (private și publice) – cu excepția uneia – toate discuțiile noastre au rămas neînregistrate, fiind însă pe larg prezentate, împreună cu observațiile și notele mele, în Jurnalul de teren.⁶ Pe această cale doresc să-i mulțumesc pentru sprijinul uman și profesional acordat, datorită căruia am reușit să ajung să înțeleg din interior într-un timp relativ scurt multe din aspectele vieții Romilor din localitate. Ea și familia ei (mama ei E.P., fratele ei M.P. și soția acestuia A.P., precum și fiul lui, A.M.) mi-au facilitat intrarea în multe comunități, relații și situații din care am învățat ce înseamnă să te confrunți zi-de-zi cu nevoile elementare ale vieții și să treci printr-o morișcă instituțională care îți amintește permanent că ești diferit (în sensul de „neadaptat”) și te blamează pentru inegalitățile structurale pe care nu le poți depăși prin propriile puteri. Le mulțumesc încă o dată pe această cale pentru sprijinul și căldura cu care m-au primit în viața și în căminele lor, precum le mulțumesc tuturor celor care au stat de vorbă cu mine și s-au deschis încă unui străin care, în cel mai bun caz, poate să transmită vocile lor mai departe.

De-a lungul **muncii mele de teren** – fiind prezentă toată ziua în diverse situații și locuri unde puteam întâlni persoane de etnie Romă și/sau discuții despre „problemele lor” – am purtat foarte multe conversații informale, pe care nu le-am putut înregistra tocmai pentru că s-au desfășurat în situații unde și când utilizarea reportofonului a fost imposibilă. Ele însă au fost foarte utile pentru mine, căci au facilitat procesul de înțelegere a mecanismelor care dezavantajează Romii în raport cu aspectele de bază ale vieții umane (cum ar fi locuirea, munca/ocuparea, sănătatea, educația), a modului în care ei gândesc și acționează în legătură cu ceea ce li se întâmplă, precum și a strategiilor de supraviețuire într-o lume a cercurilor vicioase instituționale de nedepășit individual. Metoda mea de bază a fost cea a observației participative, a participării la discuțiile purtate între ei (chiar dacă acestea, aparent, nu aveau legătură cu temele ce ar fi trebuit atinse în interviuri), dar și a participării la acțiunile întreprinse de ei în vederea soluționării unor probleme curente (cum ar fi accesul la ajutorul social, accesul la documente, accesul la asigurarea medicală etc.). Consider că această metodă, completată cu înregistrarea audio a mai multor interviuri individuale și/sau a unor discuții în grup (desfășurate cu ocazia unor

⁵ E. Magyari-Vincze: *Social Exclusion at the Crossroads of Ethnicity, Gender and Class. A View through Romani Women's Reproductive Health*. Policy Research Report, Cluj: Desire, 2006.

⁶ Vezi în „Anexe cap.1”.

evenimente private și/sau publice) a facilitat descrierea mecanismelor excluziunii sociale prin dezvoltarea experiențelor trăite de către cei excluși și prin punerea acestora față-n față cu atitudinile autorităților. Pozele și celelalte materiale vizuale scanate (prezentate în „Alte anexe”) completează imaginea devenită accesibilă prin participare, observare și discuțiile individuale și în grup.

2. ROMII DIN TIMIȘOARA

2.1. Orașul – prin statistici

În documentele oficiale ale administrației locale,⁷ Timișoara este definită drept un „**oraș de cinci stele**”, un titlu câștigat în 2000 de pe urma unui program derulat în România de USAID. Datele economice cu care se mândrește primăria sunt: rata șomajului sub 4%, nivelul investițiilor străine de 4 ori, iar salariile de 20% mari decât media la nivelul țării. Populația stabilă a municipiului, conform recensământului din 2002, este de 317.660, din care 52,63% de sex feminin, iar 47,37% de sex masculin. Populația activă (43,28% din totalul locuitorilor) se împarte între cea ocupată de 92,38% și șomeri (în proporție de 7,62%). Statutul profesional al celor ocupați se arată astfel: 94,27% salariați; 3,08% patroni; 2,39% lucrători pe cont propriu; restul de 0,26% aflându-se în alte situații (membrii ai unor societăți agricole cooperatiste, lucrători familiali în gospodărie proprie). În marea lor majoritate, ei sunt ocupați în sectorul privat (63,05%), deci lucrează mai puțin în cel de stat (33%), sau cel mixt (3,78%), sau în gospodăria proprie (0,17%). Bugetul primăriei pe 2007⁸ și harta prezentată pe pagina de internet a primăriei în cadrul planului de urbanism local⁹ ne arată o zonă în plină dezvoltare economică, aflată în competiție cu celelalte mari orașe ale României.

În ceea ce privește aspectele culturale ale identificării orașului, acesta este denumit și „**Mica Viena**” și/sau „**orașul model al multiculturalității și al conviețuirii interetnice pașnice**”. Care sunt realitățile din spatele acestei ultime imagini ideale? Recensământul din 2002 ne dă anumite repere cantitative despre tabloul etnic al orașului, bazate la rândul lor pe auto-identificarea cetățenilor,¹⁰ dar ele nu ne ajută să înțelegem modul în care sistemele de clasificare etnice perpetuează distincția dintre Romi și ne-Romi în defavoarea celor dintâi. Pentru aceasta trebuie să facem apel, spre exemplu, la modalitățile în care Romii sunt tratați/reprezențați de cei care dețin puterea simbolică și materială, prin care se definesc și se mențin criteriile „normalității” și acceptabilității

⁷ Vezi în Alte anexe I: Statutul municipiului Timișoara și Alte anexe III: Strategia de dezvoltare a municipiului Timișoara, preluate de pe pagina de internet al primăriei municipiului <<http://www.primariatm.ro>>.

⁸ Vezi în Alte anexe IV: Buget Timișoara 2007.

⁹ Vezi în Alte anexe V: Harta Timișoarei.

¹⁰ În 2002, în municipiul Timișoara, 3.114 de cetățeni s-au declarat romi, ceea ce constituie un procent de 0,98% din totalul populației de 317.660 locuitori. Din acest total 85,14% s-au declarat români; 7,91% maghiari; 2,24% germani; 1,04% sârbi; iar restul de 2,69% de alte etnii (ucraineni, slovaci, evrei, ruși, lipoveni, turci, tătari, șvabi, sași, chiar și secui, aromâni, sau macedoromâni).

sociale în diferitele domenii ale vieții,¹¹ dar desigur și la strategiile lor de viață și la concepțiile lor elaborate și ca reacții la provocările sistemului care îi plasează la margini.¹²

De la bun început trebuie să mai menționez: încercând să dau de ele, am putut observa că problema **statisticilor defalcate după etnie generează atitudini ambigue**. În cadrul mișcării Romilor – pe de o parte – se recunoaște că este nevoie de ele (deoarece ele pot defini nevoile în raport cu care politicile publice ar trebui să se elaboreze și implementeze). Dar – pe de altă parte – se exprimă temerea conform căreia aceste statistici pot fi interpretate în direcția etnicizării/rasializării unor fenomene cum ar fi sărăcia, ceea ce la rândul ei ar întări rasismul anti-țigănesc (considerând drept cauza sărăciei „genetica”/”sângele țigănesc” și/sau „cultura țigănească”). În rândurile majoritarilor de multe ori reacția la ideea acestor statistici joacă rolul dovedirii „corectitudinii politice” ale lor („noi nu întrebăm pacienții/elevii/clientii/angajații etc. noștri dacă sunt Romi sau nu, noi îi tratăm pe toți ca și cetățeni egali”). Dar această corectitudine oficială se demască de multe ori printr-un gest al unei presupuse solidarități conspirative (de genul „dar noi ne dăm seama după cum arată...”, sau „ei nu doresc să se integreze și să se comporte ca noi”, ceea ce denotă faptul că identificarea etnică contează pentru cei care emit astfel de afirmații și ei nu sunt deloc neutri față de etnia cuiva).

În aceste atitudini și opinii se amestecă două chestiuni diferite, și anume neutralitatea față de etnicitate (*ethnic neutrality*) și conștientizarea ei (*ethnic awareness*). Sau, altfel spus: pe de o parte dorința de a trăi într-o lume în care etnia cuiva (asumată sau nu) n-ar trebui să determine oportunitățile acestuia de a se afirma și n-ar trebui să devină un criteriu al diferențierii și devalorizării sale care îl/o dezavantajează (într-o astfel de lume, neutră față de etnie, desigur, statisticile defalcate după etnie nu și-ar avea rostul). Iar pe de altă parte voința de a conștientiza modalitățile prin care etnicitatea (ca un sistem de clasificare care contează în societatea noastră, în identificările și în relaționările noastre interpersonale) determină poziția și statutul, afirmarea și oportunitățile indivizilor și comunităților (această funcție socială a ei trebuie surprinsă, printre altele, prin metode de cercetare care generează statistici). Confundarea celor două atitudini conduce, la rândul ei, la alte două consecințe: pe de o parte la manipularea cu statisticile defalcate după etnie (care, într-o agendă rasistă, stigmatizează și blamează toți membrii unei comunități etnice, asimilându-i prin presupusa lor „natură” și/sau „cultură” cu anumite fenomene negative cum ar fi gradul ridicat de sărăcie, gradul scăzut de școlarizare, speranța de viață scăzută, etc.). Iar pe de altă parte la refuzul de a realiza și/sau a face publice statistici care ar putea demonstra că societatea noastră etnocrată este marcată de grave inegalități sociale generate, printre altele, pe linia identificării etnice sau, altfel spus, produse și menținute și datorită concepțiilor noastre culturale ierarhizante despre distincția etnicizată/rasializată dintre „noi” și „ei”.

Dincolo și dincoace de atitudini, cert este că la instituțiile publice din diferite domenii nu am găsit statistici defalcate după etnie pentru municipiul Timișoara. Am depus o cerere la Direcția Regională de Statistică Timiș pentru obținerea datelor existente cu privire la

¹¹ Vezi Capitolul 2.3. al Analizei

¹² Vezi Capitolul 3 al Analizei

populație, ocupare și venituri, educație, sănătate, dar ele nu sunt accesibile. Ultimul lor răspuns din 23 octombrie a.c., semnat de șeful serviciului Sintează și diseminare date statistice, a fost următorul:

Solicitarea Dvs. de date este în atenția noastră. Din păcate, aplicația care ne permite să extragem datele solicitate de Dvs. nu este funcțională nici la ora aceasta, în ciuda insistențelor pe care le-am făcut la colegii din București. Înțelegem utilitatea proiectului Dvs. și vă asigurăm de întreg sprijinul nostru așa încât imediat ce aplicația va fi disponibilă veți primi de la noi datele solicitate. Ne cerem scuze pentru neplăcerea cauzată de această disfuncționalitate a sistemului nostru.

2.2. Comunități de romi și reprezentare organizațională

La primele mele întrebări, lumea m-a informat cu o aparentă ușurință despre faptul că în Timișoara există mai multe comunități de romi (**băieși, geambași, căldărari, Gabori**), regăsindu-se azi atât în proximitatea unuia altuia, cât și în vecinătatea românilor și maghiarilor în Colonia Ștrand (Estul orașului), precum și în Carterierele Fratelia și Ronaț (Nord-Vest), Kuntz (Nord-Est), Plopi (Est) și Blascovics. Toate aceste locații se situează la diferitele ieșiri din oraș (spre Cluj, Reșița, Arad, etc.), fiind deci la margini, în spații defavorizate în trecutul socialist, dar care încep să capete noi semnificații în contextul noilor construcții post-socialiste (cartiere noi de vile și sediile unor mari firme multinaționale).

L.M. m-a informat în mare măsură despre aceste comunități/neamuri. În Colonia Ștrand stau geambași, căldărari și băieși, în ordinea sosirii lor din satele învecinate. Geambașii sunt din zona Moravița și Deta, zona de graniță cu sârbii. Majoritatea au neamuri și în Voievodina, știu în general trei limbi, vorbesc un dialect geambaș (sau lovary). În trecut s-au ocupat de negustoria (mai ales de cai), apoi de căraușie. Se consideră că erau un grup foarte mândru și mult mai înstărit decât alții. Numele lor specifice: Schein, Novacovici. O parte din geambașii Timișoarei stau și în cartierul Fratelia. Căldărarii au venit dinspre Recaș, Gataia și puțini dinspre Reșița, având ocupații precum: colectarea penelor și alte colecții, sticle și borcane etc.. Au fost considerați a fi cei mai săraci și murdari, disprețuiți de toți ceilalți. Vorbesc dialectul cel mai răspândit, cel căldărăresc, pe baza căruia s-a format limba standardizată. În prezent sunt cei mai bogați, mulți dintre ei au palate în centrul Timișoarei, câteva clanuri locuind în Gataia. Nume specifice de căldărari: Cîrpaci, Kovaci, Mihai, Căldaraș, Dulcea. Băieșii sunt toți veniți din trei sate din apropierea Timișoarei: Bazoș, Topolovăț și Șuștra. Ei vorbesc românește, un dialect bănățean, fiind românizați în proporție destul de mare. Nume specifice: Radu, Petru, Ilie, Luca, Lingurar, Baniaș. Gaborii locuiesc compact în cartierele Fratelia și Ronaț, vin din zona Satu Mare și Târgu Mureș, vorbesc limba romani cu un fonetism aparte și cu multe cuvinte ungurești. Romii din cartierul Kuntz nu-si mai cunosc obârșia, ei sunt “țigani proletari” de pe vremea lui Ceaușescu, vorbesc maghiara și româna, majoritatea dintre ei sunt noi veniți în Timișoara, care știu și romani. În cartierul Blascovics locuiesc mulți romi veniți din Sălaj și Satu Mare, majoritatea vorbesc româna, maghiara și puțini știu și romani. În cartierul Plopi locuiesc geambași, Pitulești (un neam de căldărari veniți din Sud, care

vorbește romani și folosește porturile tradiționale) și Ghipteri, care spun că nu sunt țigani, ci Egipteni, vorbind un dialect germano- idis- rromani, neînțeleș de ceilalți.

Primăria municipiului Timișoara are printre angajații săi un **expert/consilier pentru Romi**, poziția fiind amplasată acum la departamentul de comunicare (înainte a fost la integrare, și și mai demult la social). Locul lui L.M. în primărie se află într-un birou împreună cu alte trei persoane, împarte calculatorul cu încă cineva. De multe ori are sentimentul că primăria o folosește ca și fațadă în practicile anti-Rome, cum era și cazul evacuării din iulie 2007 a unor persoane din barăcile de la stadion (ea ar fi trebuit să meargă să le comunice decizia consiliului local și să convingă oamenii să iasă din case!). Resimte un puternic conflict de interese, fiind între ciocan și nicovală: ca și angajată a primăriei trebuie ea să reprezinte opinia oficială a instituției, sau trebuie să exprime opinia ei critică față de astfel de proceduri, reprezentând prin însăși natura poziției sale interesele Romilor? Ea a înțeleș să urmeze calea cea din urmă, ajungând de multe ori să-și pună problema demisiei tocmai din cauză că – sub forța împrejurimilor – nu reușește să rezolve problemele în favoarea celor dezavantajați care o caută cu diverse probleme (acces la locuință, la documente oficiale, la asigurare socială, amenzi colectate, etc.).

În decursul ultimilor doi ani, în orașul Timișoara s-au angajat **două mediatore sanitare**. Mai întâi A.P., formată la un curs din Cluj, deservind comunități din Colonia Ștrand și Cartierul Plopi. Voi vorbi despre activitatea ei la capitolul sănătate, aici doresc doar să menționez că anul trecut, în cadrul unui curs organizat de Asociația Parudimos în colaborare cu Romani Criss, s-au format 15 femei de etnie romă pentru această ocupație, dar numai una dintre ele s-a angajat pe cartierul Kuntz. Ceea ce privește **mediatorul școlar**, trebuie menționat că Ordinul ministrului educației privind această ocupație s-a definitivat abia în iulie 2007 în contextul legislației anti-segregare în domeniul învățământului, iar în septembrie încă nu se știa de modalitatea concretă de angajare a mediatorilor școlari. Premergător acestor evoluții, la nivel local exista un consilier școlar de etnie romă, aparținând unuia dintre școlile generale ale Timișoarei.

Ceea ce privește **societatea civilă** din municipiu, trebuie menționate următoarele asociații active în domeniul reprezentării comunităților de Romi: *Asociația Femeilor Țigănci pentru Copiii Noștri* (vezi discuțiile cu L.M.), *Asociația Parudimos* (vezi Interviuul 24 cu L.B., director executiv), ambele axându-se pe problema educației (sprijinirea femeilor cu copii, respectiv a studenților de etnie romă), dar derulând și alte tipuri de activități; și *Asociația pentru Dezvoltarea Inițiativelor pentru Romi* (recent înființată, definind obiectivele sale în domeniul ocupării forței de muncă, vezi Interviuurile 3 și 18 cu M.P.). La nivel regional mai activează *Uniunea Creștină a Romilor din Banat* și *Asociația Culturală a Romilor din Banat*. Timișoara este și sediul *Biroului Regional de Vest al Agenției Naționale pentru Romi a Guvernului României*.

2.3. Problemele Romilor – văzute de autoritățile locale

Percepția Romilor în oraș este structurată de două impresii, care se amestecă între ele și, fiind generalizate, hrănesc stereotipurile negative: una dintre ele se leagă de „Romii

bogați” care și-au construit „palate” în centrul orașului și – precum se spune – „cred că pot cumpăra orice cu banii lor (murdari)”; iar celălalt de „Romii săraci” care trăiesc în barăcile de la marginile orașului și – conform opiniilor majoritare – „aduc rușine orașului”. Astfel, Romii din Timișoara au ajuns să fie elemente nedorite ori prin sărăcia, ori prin bogăția lor.

Ideea conform căreia Timișoara este un oraș model al multiculturalității și multilingvismului – pe planul percepției civice și cel al reprezentărilor politice, mediatice și academice dominante – formează una dintre sursele mândriei locale. De aceea, orice discuție despre aspectele problematice ale incluziunii Romilor este privită cu suspiciune mai ales în contextele unor evenimente ce se doresc a fi festive, sau „reprezentative” în fața străinilor. Cu ocazia șederii mele în Timișoara am avut ocazia să particip la două astfel de evenimente: Festivalul Internațional de Artă Romani, și prima întâlnire din cadrul programului internațional „Timișoara – oraș al incluziunii sociale”. Am putut vedea și auzi cum, cu ambele ocazii, discursul expertului local pentru romi (care pe de o parte atrăgea atenția că „la festival romii vor cânta românilor tocmai într-un moment în care un bărbat de etnie romă a fost asasinat de un român pentru că acesta spunea că s-a enervat de cântecele lor”,¹³ iar pe de altă parte le amintea organizatorilor că „în orașul incluziunii sociale mulți romi trăiesc sub cerul liber și se luptă cu nevoile elementare”¹⁴) a generat un sentiment de incomfortabilitate resimțit față de Romii dezavantajați, ce se dorea ascunde tocmai prin evenimentele respective.

În cele ce urmează voi prezenta prin fragmente din interviurile înregistrate și/sau din discuțiile neînregistrate elementele de bază prin care se definește “problematika Romilor” de către autoritățile din Timișoara. Ele denotă, printre altele un amestec între limbajul corectitudinii politice și atitudinile discriminatorii susținute la rândul lor de convingeri rasiste (conform cărora “diferența” Romilor se datorează moștenirii lor genetice, și de aici decurg și problemele lor, “nedorind să se integreze”). Din discuțiile cu autoritățile de multe ori am resimțit un sentiment de suprasaturație și negare în raport cu această problemă (“nu există discriminare”, totuși “Romii continuă să perceapă așa lucrurile”) și/sau dorința de a plasa responsabilitatea față de ea (liderii și bogații lor “ar trebui să-i ajute mai mult”), și/sau iritația în legătură cu aparenta “desconsiderare” a românilor dezavantajați în comparație cu “prea marea grijă” pentru Romi.

Dincolo de atitudinile individuale negative față de Romi și de evoluțiile pozitive în materie de legislație anti-discriminare și oportunități egale în România, mecanismele instituționale existente reproduc situația dezavantajată cumulată a Romilor plasați în „afara legii”, care – într-un fel –, precum a formulat cineva, “nici nu există”. Ei formează acele categorii de oameni de care administrația locală vrea să scape (evacuându-i, demolându-i, punându-i pe trenuri, etc.), nefiind considerați “cetățenii noștri” care trebuie deserviți de autoritățile locale. Situația celor fără documente de proprietate locativă și fără asigurare medicală (combinată de multe ori cu lipsa actelor de identitate) – situație care face imposibilă și pentru generațiile următoare accesul la educație, loc de muncă,

¹³ Vezi sub-capitolul 3.5. al acestei Analize.

¹⁴ Vezi sub-capitolele 3.1. și 4 al acestei Analize.

locuință etc. – nu poate fi rezolvată doar prin reglementările în vigoare, ei mișcându-se permanent în cercurile vicioase ale unei neputințe structurale.

D.G., Poliția Comunitară (Interviul 7)

În Timișoara există extremele: cei foarte săraci, care locuiesc în colibe improvizate, și cei foarte bogați care-și fac celebrele palate după ce lucrează afară. Sunt câteva aspecte specifice ale problemelor în raport cu care poliția comunitară are de-a face cu romii. Cerșitul (cei din alte localități), comerțul stradal ilicit, construcțiile fără autorizații, evacuările/demolarea colibelor improvizate. Acoperișul cu ornamente, demolat cu forța de pe casa unui rom bogat; faptul că se vând haine și altundeva decât în piața Aurora, special amenajată pentru asta; evacuarea forțată a romilor de pe lângă stadion. Apoi lipsa de acte, lipsa locurilor de muncă. Toate se leagă. Scoaterea din oraș ai celor din alte părți. Dar ei revin, Timișoara este un oraș atractiv. Primăria stabilește intervenția, pe baza hotărârii consiliului local. Nouă ne solicită sprijin să protejăm ordinea, dar noi n-am avut scandal în astfel de cazuri. Se dărâmă și apoi societatea de salubritate este cea care curăță zona după demolare. Colectarea fierului vechi – consiliul local a interzis colectarea, numai firmele de specialitate au voie. De la asta ar trebui să se pornească: locuințe, acte și locuri de muncă. Se mai ceartă între ei, dar între romi și români n-au fost conflicte majore.¹⁵ Cei de la poliție au avut locuri destinate special celor de etnie romă, dar la noi nu sunt, noi nu cerem nimănui să declare etnia lui.

G.C., Primarul de Timișoara (Interviul 4)

Romii bogați au făcut construcții fără autorizație în centru chiar înainte ca eu să devin primar (înainte de 1996). În cartierul Blascovics stau cei veniți din județul Sălaj care sunt denunțați de vecini „stând în barăci improvizate și făcând mizerie”. Pe cei din urmă i-am evacuat la un moment dat și de asta am fost considerați rasiști, a venit și Comisia Europeană.¹⁶ ... Nu înțeleg de ce țiganii bogați nu-i ajută pe cei săraci, așa cum fac ungurii și evreii, de ce se așteaptă ajutor doar din partea statului și administrației locale.

G.S., Direcția de Asistență Socială a Primăriei (Interviul 8)

Problemele sociale majore identificabile în oraș sunt: retrocedările și persoanele evacuate care n-au unde să locuiască; familiile cu venituri mici; dependența de ajutorul social și inadaptarea la locul de muncă chiar și în cazul celor apți să lucreze (refuzarea ofertelor de locuri de muncă); familii monoparentale sau în

¹⁵ În mod paradoxal, tocmai în momentul discuției noastre, sau puțin înainte sau după ea, s-a întâmplat o crimă (denumită „măcel în Timișoara” în presă), în care erau implicați români și romi, despre care, în momentul discuției, nu știam nici eu, nici ea. M-a sunat un pic mai târziu să-mi spună despre acest eveniment și despre o pagină de internet (Timișoara online: www.tion.ro) care relata despre crimă, prezenta două filme scurte și comentariile rasiste ale unor anonimi (Vezi Anexe cap.2).

¹⁶ Aici este vorba despre vizita unui avocat de la European Roma Rights Centre, care venise la fața locului când barăcile în care stăteau acești oameni (dintre care nu toți sunt din afara orașului, trei familii cel puțin având cărți de identitate de Timișoara) au fost arse în decembrie 2006. De atunci ei au revenit, și-au refăcut barăcile. Vezi și Interviul 5 despre aceste evenimente.

concubinaj, beneficiari ai prestațiilor sociale... Nu există discriminare, accesul este același pentru toată lumea, dar totuși romii trăiesc cu această percepție. Problemele specifice: majoritatea romilor sunt din alte județe (suntem o zonă care atrage) și trăiesc fără forme legale (n-au acte de identitate, nu sunt înregistrați, locuiesc în barăci improvizate). Noi putem lucra cu aceia dintre ei, care au acte de identitate, la fel cum lucrăm și cu ceilalți cetățeni de alte etnii. Dar ei nu colaborează foarte bine, nu sunt responsabili, trebuie să tragi de ei. Nu respectă termenele. Consideră că statul trebuie să dea ajutorul social. Unii nici nu vor să aibă acte, ori să ne dea adresa, dau și nouă nume false, să nu fie înregistrați. În 2004 a fost o acțiune majoră pentru depistarea persoanelor fără adăpost: 750 persoane, dintre care doar 89 au fost din Timișoara. Poliția le-a trimis acasă cu trenul, după care au venit înapoi. Unii din oraș aveau indemnizații de persoane cu handicap... le-am făcut acte de identitate provizorii, astfel să beneficieze de prestații. Dar mulți n-au mers mai departe, n-au procurat documentele de care ar avea nevoie ca aceste prestații să le parvină permanent. Cărțile de identitate provizorii se eliberează relativ simplu, trebuie să dovedești că ai avut cândva domiciliul în Timișoara. ... Locuri de muncă sunt, dar unii au dificultăți de adaptare la locul de muncă, dacă toată viața și-au petrecut doar stând, asta fiind modelul care i-a fost oferit. AJOFM face bursa locurilor de muncă pentru romi, și locurile nu se ocupă. Și nici n-au pregătire adecvată. ... Trebuie să înțeleagă că nu poți să nu faci nimic și să fii și integrat, trebuie să accepți niște reguli dacă vrei să faci parte dintr-un grup... S-a creat o relație de dependență de noi. Trebuie schimbat ceva acolo în comunitate. ... Prestațiile sociale pe care le oferim noi, nu sunt asistență socială, noi suntem limitați de legislație, prestațiile sociale se fac în limitele legii, nu ni se poate cere ceea ce nu este legal, și noi suntem strict controlați, nu putem oferi servicii persoanelor care nu se încadrează. ONG-urile pot lucra altfel. Romii au nevoie de susținerea lor, de reprezentanți în care au încredere, să fie de a-i lor.

Direcția de Patrimoniu a primăriei

*N.M. Relevant este că ei sunt o pacoste ... nu se ajută între ei, eu asta nu înțeleg.
O.S. (Interviul 14)*

“Unii au primit prea multe aripi și de aici atitudinile lor. Și își pun copiii, și îi folosesc ca un scut, îi fac să plângă, îi aruncă pe jos ca să-și atingă scopul... Ei de multe ori trăiesc în case cu multe apartamente, și aproape la toți e valabil că nu pot conviețui cu alte persoane, nu respectă normele de conviețuire impuse de lege. Cultura lor este alta: ascultă muzică, vorbesc tare, nu respectă orele de liniște. Vecinii depun plângeri și asta merge până la evacuare, asta spune legea. ... Noi nu facem discriminare din nici un punct de vedere. Ei au mers și pe un topogan, au plecat timpuriu de acasă, au făcut un copil, trăiesc în concubinaj, apoi iarăși nasc copii, mulți copii, asta ține de cultura lor, și de aici decurg condițiile lor de viață în care trăiesc. Ei trebuie să înțeleagă că sunt alte categorii discriminate, cărora nu li se poartă atâta grijă. Există o grijă excesivă față de ei... Trebuie să înțeleagă că au și obligații, nu doar drepturi...” Asta vine din gena lor, asta este ceva genetic.... Totuși, nu toți romii sunt la fel...

3. EXPERIENȚELE TRĂITE ALE EXCLUZIUNII

3.1. LOCUIREA

Lipsa actelor de proprietate și evacuările forțate

Problemele accesului la și proprietății asupra unei locuințe stabile se datorează mai multor factori. Înainte de toate trebuie să amintesc aici de cercul vicios aparent doar administrativ, dar cu repercusiuni existențiale, al **lipsei actului de identitate (care face imposibilă obținerea unei locuințe)** și al **lipsei unui domiciliu (fără care nu se eliberează acte de identitate)**. Dar menționez și **imposibilitatea de a moșteni sau de a împărți proprietatea matrimonială în cazuri de concubinaj**, un factor al non-accesului la locuință care are impact mai ales asupra femeilor (și copiilor) în măsura în care femeile sunt cele care se mută în locuința bărbatului (și familiei acestuia) și nu au aproape nimic în proprietatea lor.

Mulți Romi din Timișoara au trăit în perioada socialismului în **blocuri sau în case naționalizate sau aflate acum în proprietatea orașului**, având domiciliul stabil și actele de identitate făcute la această adresă. În cazul în care ei au datorii prea mari la întreținere la blocuri, sau sunt rămași în urmă cu plata chiriei sau casele revendicate reajung la foștii proprietari, ei pot fi evacuați din aceste locuințe (vezi cazul familiilor din Blascovics, Interviuul 5 și tot despre evacuări Interviuul 6 cu L.M.). Evacuarea se face după hotărârea consiliului local, prin implicarea poliției comunitare, a salubrității și a jandarmeriei, de cele mai multe ori făcută prin surprindere și în mod violent. După caz, „evacuații” se mută în chirie undeva la rude („familiile prea numeroase” generând plângeri ale vecinilor, care pot deveni la rândul lor argumente pentru noi evacuări); pleacă din oraș la sate; își fabrică barăci din materiale accesibile lor (cartoane, nylon, lemn, fier vechi) la marginile orașului pe câmp; se refugiază la centrul de noapte și cele de zi din oraș. Este foarte clar că evacuările forțate nu rezolvă problema lor: se întâmplă ca apartamentele evacuate să rămână libere, în timp ce, cei evacuați să fie nevoiți să trăiască în condiții care generează alte nemulțumiri (la rândul lor amendate) ale vecinilor, administrației locale, etc.

Alții care stau în casele moștenite de la părinți și bunici, cumpărate sau construite de către cei din urmă în unele cazuri chiar dinaintea instaurării comunismului în România, pot să **nu aibă actele de proprietate „în regulă”**, doar niște documente nelegalizate, de mână, făcute la vremea aceea la mica înțelegere, ceea ce face ca riscul evacuării lor în cazul concesiunii terenurilor pe care se află casele respective să fie foarte crescut (vezi cazul cartierului Kuntz, Interviuul 21). Planurile urbanistice și de dezvoltare economică ale orașului pot la un moment dat să urmeze alte interese decât cele ale reglementării unor astfel de situații în favoarea celor avizați (de obicei cazuri de imobile aflate la periferiile urbei), și anume cele ale construirii unor noi cartiere rezidențiale sau sedii ale unor firme transnaționale pe terenurile în cauză.

În momentul de față, conform datelor primite de la direcția de Patrimoniu al primăriei, se întâmplă de multe ori ca, cazuri sociale, care la început au fost pe o anumită poziție pe

lista de așteptare, cu anii să fi ajuns mai în spate în loc să avanseze.¹⁷ În luna septembrie 2007, listele de așteptare care includ cererile noi din anul curent, dar și cele nerezolvate în anii precedenți, arată astfel. Este un total de 6884 de cereri de locuințe sociale, dintre care 1500 locuințe tip ANR. Restul cererilor este depus după cum urmează: de către evacuați, 612 de cereri; pensionari, 323 cereri; persoane din Casa Copilului, 308; cazuri sociale, 2285; tineri căsătoriți, 1856.

Condițiile locuirii generează la rândul lor o serie de alte probleme, care agravează mai departe situația Romilor. Trăirea în condiții insalubre (cum sunt cele din barăcile făcute pe câmp, fără acces la apă, electricitate, WC) crește gradul de risc în termenii accesului la sănătate, școală, locuri de muncă, al pierderii actelor de identitate și nu în ultimul rând al devalorizării lor umane de către cei din jur.

În cele ce urmează voi exemplifica fenomenele surprinse mai sus prin fragmentele din discuțiile informale și interviurile înregistrate cu mai mulți Romi din Timișoara, respectiv prin observațiile mele făcute pe marginea lor.

L.M., expert pentru romi la primărie (discuții neînregistrate și Interviul 6)

Îmi povestește despre evacuarea unor romi de la una dintre marginile orașului, de pe lângă stadion, unde, ea nu mai știa exact când anume, țiganii și-au făcut niște barăci unde stăteau până la evacuarea de până acum. Așa a înțeles Primăria să facă „curățenie” și asta chiar în momentul în care Timișoara a fost aleasă într-un proiect internațional drept „orașul incluziunii 2007”. L.M. făcu-se propuneri pentru soluționarea acestei probleme, dar primăria totuși a decurs la evacuare (în perioada când ea era la tabăra interculturală pentru copii), ceea ce înseamnă scoaterea forțată a oamenilor din aceste case (vezi prezența oamenilor mascați) și dărâmarea barăcilor cu buldozerele. Își amintește cum, cu ocazia unei ședințe a consiliului local, vice-primarului pe probleme sociale, apropo de „curățenia” ce trebuie făcută în oraș, vorbea despre cum trebuie adunați oamenii fără domiciliu și fără buletin de Timișoara, mai ales cei veniți din alte părți, suiți pe tren și trimiși acasă. La observația că dreptul la libera circulație este un drept al omului, replica lui a fost: „Nu mă lua doamnă, cu drepturile omului!”

Femeie, Colonia Ștrand (discuții neînregistrate)

După căsătoria ei cu un bărbat din Târgoviște, la poliție i s-a perforat cartea de identitate datorită schimbării de nume, pierzându-și valabilitatea. Cum să obțină carte de identitate nouă? Are nevoie de ea ca să-și înscrie fata la școală. Nu are domiciliu. Din acest motiv nu-i fac buletin. Omul căruia mai demult a plătit o sumă de bani ca să-i facă contract pe un anumit domiciliu, a murit între timp. Acum ei stau în chirie la cineva care este în străinătate. Soțul ei este și el plecat, lucrează în străinătate. L.M. îi povestește despre așa-numita „cartelă albastră”, o carte de identitate provizorie, un fel de buletin „fără domiciliu”. Femeia nu

¹⁷ Din nou fac trimitere aici la cazul familiilor L. din Blascovics, care au cereri pentru locuințe sociale depuse la Primărie din 2004 și 2006 (vezi Alte anexe VIII, documente-cerere-locuință).

vrea treaba aceasta, chiar dacă aceasta ar fi suficientă pentru înscrierea fetei la școală. Ea dorește o soluție pe termen lung.

E.P., Colonia Ștrand (discuții neînregistrate și poze)

Erau multe „colonii” în jurul orașului Timișoara, încă din perioada regimului austro-ungar (munkás-telep, békás telep), erau ca niște sate care aprovizionau orașul cu lapte, carne, zarzavaturi, transport cu căruțe. După al doilea război mondial, mulți dintre locuitorii acestor colonii au plecat. În „broșca-telep” (acum numit colonia Ștrand) s-au mutat romi și români din șapte sate din jurul Timișoarei. Se numea colonia „broșca” pentru că pe malul apei care împrejmuește zona, cu ocazia inundațiilor, ieșeau multe broaște pe mal. Familia ei s-a mutat aici în 1957, adică ea, soțul și fiica lor, fiul lor născându-se deja aici. Amândoi s-au angajat la o fabrică de confecții, ea a lucrat șapte ani în trei ture, dar i-a plăcut chiar și în tura de noapte, era plină de energie, se vede și acum pe fața ei că se simțea bine. Câștigau bine, apoi și-au luat o căruță și ofereau servicii de transporturi în oraș. ... În tinerețe mult timp ea practic nu a avut domiciliu, pentru că casele lor erau trecute ba pe numele „concubinului” (acum pe numele băiatului ei), ba pe numele fetei (care totuși, după revoluție, la un moment dat i-a făcut buletin pe această adresă). Lucrau amândoi la fabrica de stofe, apoi și-au scos autorizație pe căruță și asta mergea bine. “Așa era legea, nu puteai să stai la concubinul tău și nu puteai moșteni dacă nu erai căsătorit”. „A doua casă a pus-o pe numele meu, și nu că-i era milă de mine, ci pentru că pe atunci nu dădea voie statul să ai două case”.

M.P., despre Cartierul Kuntz (Interviul 3)

În cartierul Kuntz 40% dintre locuitori sunt romi. Mulți nu au acte de proprietate și sunt supuși riscului de evacuare. O cercetare sociologică a fost făcută acolo. Era primul pas de proiect, făcut de asociația Parudimos, pentru a se evalua situația (datele acestuia nu au fost făcute încă publice). Al doilea pas ar fi: să se obțină actele legale prin primărie pentru aceste locuințe. „Apoi Romani Criss-ul a venit cu un proiect de cercetare pe județ, aveau finanțare, dar nu era timp suficient să facem treaba, așa că n-am făcut”, chiar dacă atunci primăriile ar fi pus cei 10% să putem derula proiectul... dar era timpul scurt ca să lucrăm pe șapte comunități. Acum problema este că nu se găsesc finanțatori. Legalizarea documentelor costă, trebuie proiectant ... s-ar părea că ar costa pe șapte comunități 50,000 Euro.

E.P., despre Cartierul Kuntz (discuții neînregistrate)

Și ea a stat acolo o vreme cu părinții ei. Erau case de „vajog” acolo, făcute încă de pe vremea războiului. O vreme era un „domn”, care scotea pământul și oamenii făceau cărămide. Apoi a plecat, oamenii au acoperit gropile și au făcut aceste case. Apoi s-a făcut groapa de gunoi a orașului. Sub Ceaușescu se dădeau ceva „cărți” ale acestor case... dar nu erau acte de proprietate în toată regula. S-a făcut și o fabrică de detergenți, Perla, funcționează și acum, norii toxici și foarte negri tocmai ieșeau din coșuri, „așa se face, i se dă drumul seara și în noaptea”. Poate că și în Kuntz romii vor avea de a face cu evacuarea forțată. Pe

drum văd clădiri noi, de firme internaționale. Pot fi și ele doritoare de terenuri. Sau bogătașii, îmi spune ea, care vor să-și facă vile aici, să fie un ansamblu rezidențial. Primarul este dispus să facă „curățenie” în acest sens în oraș.

Famiile L., Cartierul Blascovics (E.L., L.L. I.L, M.L., Interviul 5 și poze)

Luăm taxiul până la ultimul bloc. Blocuri în stare destul de deplorabilă. Mergem un pic pe jos, pe dreapta apare o baracă, un pic mai încolo vreo alte patru barăci. Ne oprim la ele. „Eu i-am descoperit, eu le-am atras atenția celor de la Parudimos, sunt aici de 10 ani, dar nu știu ce mă pot face cu ei”, îmi spune însoțitorul meu, M.P. Pe dreapta, la o distanță de vreo 50 de metri, construcții noi, case tip vile. Mai încolo de aceste barăci se află alte familii, în alte barăci, ei sunt veniți din alte locuri. Cei cu care vorbim noi, accentuează: „noi suntem din Timișoara, avem buletin de Timișoara”. Bărbatul, I.L., care pare a fi liderul lor informal (operat din copilărie cu inima și plămâni) îmi arată cartea de identitate. Primăria, prefectura etc. a reușit să-i asmuțe unul împotriva celuilalt. Le-a chiar spus unul să anunțe dacă cineva vrea să se mute acolo, și să nu-i lase să se mute aproape de ei. „Competiția” pentru „favoruri” elementare. Blamări, probabil reciproce: „ei sunt cei cu care sunt probleme, pe care îi denunță vecinii, și suferim și noi de pe urma lor”. Povestesc despre cum și pe unde au stat înainte, cum au ajuns aici, și cum nu mai știu ce să mai facă. N-au loc de muncă, n-au asigurări, căci n-au nici ajutor social. Una dintre femei, L.L. (cu 6 copii, soțul ei este plecat în străinătate) spune: „pe mine m-a amendat protecția copilului cu 5 milioane de lei, că au vrut să-mi ia copiii și nu i-am lăsat, și fiind amendată, nu primesc ajutor social, ar trebui să mă duc să fac ore pe seama lor, că nu pot să-i plătesc, dar nu mă pot duce, că am un bebeluș”. O altă femeie, mai tânără, M.L. (2 copii) povestește cum i-a murit noul născut anul trecut și cum a trebuit să-l lase la morgă timp de 3 luni, că n-avea bani să-l înmormânteze, apoi i-au ajutat pocăiții”. În aceste condiții copiii nu pot merge la grădiniță și școală. Nu demult au primit amendă de la salubritate, că depozitează fier vechi. Este fierul pe care-l colectează de aici-acolo, sursa lor de venit. N-au electricitate, n-au apă, iarna fac foc folosind haine, pantofi, flacoane din plastic. Cazul a fost mediatizat, a devenit chiar și subiect internațional într-un fel, tot nu s-a găsit nici o soluție. O popă a făcut un proiect la un moment, dar asta se povestește ca o legendă, nimeni nu știe exact, cică ar fi luat banii, dar n-a făcut nimic, ar fi fost vorba de niște barăci din metal, amenajate. Personal nu cred că le vor face orișice în acea zonă, datorită faptului că ea devine nouă zonă rezidențială. Ei spun că sunt în relații bune cu vecinii de la blocurile vechi, unii le mai aduc mâncare, le umplu butelia cu gaz. Mai spun că ar fi ajutat la construirea vilelor noi și că și vecinii noi ar fi de treabă cu ei. M.P. îmi povestește ulterior că primăria a vrut să-i evacueze și a doua oară în anul acesta la plângerile vecinilor. După „pățaniile” din anul trecut (când i-au incendiat și a venit ERRC-ul pe capul lor), primăria n-a mai trecut la forță, a chemat organizațiile rome la întâlnire, care toate au fost împotriva evacuării.

E.L. și L.L., cartierul Blascovics (discuții neînregistrate)

Cele două femei participă la întâlnirea organizată în cadrul proiectului Timișoara – orașul incluziunii sociale. Le-a invitat L.M., în calitate de facilitator de grup. Înainte să ne retragem în „grupurile monocolor”, asistăm la deschiderea oficială a evenimentului. Ele nu prea înțeleg ce trebuie să facă acolo. Li se spune în franceză și în română că este vorba despre un exercițiu democratic: cetățenii își spun părerea despre cum se simt ei în orașul lor. E.L. a făcut multe „exerciții democratice”: i-a scris președintelui României,¹⁸ vine de multe ori la primărie, își sesizează problema majoră și nimic nu se întâmplă după asta. Anul trecut a venit poliția și salubritatea la ei să facă „curat”: au dat foc la barăci, au ars și documentele care erau acolo, au apărut la ei dimineața la ora cinci, i-au scos din barăci, și au început să dea foc. Cum mi-au mai povestit când am fost acolo, încetul și-au reconstruit barăcile, nu au unde să meargă, și ei oricum au buletin de Timișoara. Au venit la ei cei de la ERRC, a mers presa, au vorbit la televiziune, tot nimic, tot acolo sunt, „șobolanii mari cât câinii le umblă prin case”. Ele, asemenea celorlalți „cetățeni” invitați la discuții, trebuie să răspundă la întrebarea: „ce înseamnă să trăiești bine în Timișoara”. Pentru asta grupul de romi (mă duc și eu cu ei) se retrage într-una dintre săli. Trebuie să scriem pe niște foi colorate răspunsurile noastre la această întrebare, apoi răspunsul la „care sunt piedicile...” și „ce vrem să facem ca să trăim bine”. Acolo am putut da drumul la înregistrare (vezi Înregistrarea nr. 16). La un moment dat au intrat cei doi coordonatori din Franța și din Italia (căci din aceste țări sunt instituțiile partenere ale proiectului), și un tânăr de la primărie care le traducea. Noi vorbim ce vorbim în continuare, notăm pe foile colorate, pe care L.M. le lipește pe o coală pe trei coloane, apoi trebuie să trecem toate răspunsurile pe o altă coală sintetică, tot pe coloane. Reiese, desigur, că există în orașul Timișoara persoane pentru care a trăi bine înseamnă a nu trăi sub cerul liber pe câmp. E.L. asta scrie pe hârtia ei („să nu dorm în câmp”). Lucruri elementare, care îi lipsesc cu desăvârșire: patru pereți, un acoperiș, curent, apă etc. Și apoi toate celelalte: locul de muncă, asigurarea medicală, sănătatea. Poveste despre amenzi pe care le primește de pe urma unor activități ilicite de producere de venit, cum ar fi colectarea și vânzarea de cartoane, de fiere, de haine (de ex. pe un kg de fier se plătește 2,5 RON), despre lipsa condițiilor adecvate pentru a trimite copiii la școală, care la rândul lor, în lipsa educației școlare, vor fi nevoiți să continue să înfrunte aceleași feluri de probleme ca și părinții lor.

R.S., Agenția Națională pentru Romi, Biroul de Vest Timișoara (Interviul 9)

Ceilalți romi, “cu un alt statut”, ei sunt cei care își construiesc și modifică case fără autorizații și primăria vine și le demolează. Povestește despre un caz recent, casa avea autorizație, dar acoperișul “nu intra în legalitate, nu respecta anumite norme, nu era în armonie cu celelalte construcții din zonă, era mult mai înaltă, mai impunătoare” și proprietarului i s-a solicitat să demoleze, nefăcând asta a venit primăria și jandarmeria și a demolat. “N-a fost un conflict de proporții majore, dar omul a interzis accesul primăriei în curte, însă până la urmă n-avea

¹⁸ Vezi scrisoarea scanată, primită de la Președinția României, drept răspuns la petiția depusă (prezentată în Alte anexe VIII, documente-cerere-locuință).

ce să facă... Persoana nu a apelat la noi. Oricum noi puteam doar să-l îndrumăm către consultanță juridică. Suntem căutați mai mult cu probleme sociale, sau noi identificăm o situație. Avem parteneriate cu instituțiile deconcentrate și îi îndrumăm acolo unde să-și rezolve problema. ... Cele mai mari probleme sunt cele legate de studii, căutând să facă o calificare sau un loc de muncă. Cazuri mai grave sunt cele de evacuare, de exemplu în Blascovics unde oamenii și-au construit anumite locuințe pe un pământ care nu era a lor. Primăria considera că nu era un caz de discriminare, chiar dacă s-a implicat și ERRC.” “Noi suntem o instituție publică, deci trebuie să acționăm pe calea legii, nu putem acționa ca și organizațiile ne-guvernamentale... Facem sesizări de încălcarea legii...”

3.2. OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ

Surse de venit accesibile Romilor

Statisticile existente pe țară arată că gradul de ocupare a populației de etnie romă este mult mai mic decât cel al populației la nivel național. Ce înseamnă astfel de afirmații? Desigur, în nici un caz nu înseamnă că Romii nu muncesc și/sau că nu le place să muncească. Întrebarea este ce fel de munci aducătoare de venituri le sunt accesibile și cum sunt acestea valorizate, ce prestigiu simbolic și economic au ele în comunitățile proprii și în societatea mai largă. Și, strict legat de acest aspect, de la ce fel de munci sunt excluși datorită mai multor factori, printre ele și stereotipurile negative despre Romi ale angajatorilor, care – judecând oamenii după culoarea pielii – preferă să angajeze ne-Romi. Apoi, mai departe, ce repercusiuni are această situație asupra percepției lor, reproducând convingerea că „ei”, prin natura lor, sunt capabili să facă doar aceste munci, sau „să se descurce fără să lucreze”. Educația școlară și formarea profesională și ele sunt, desigur, condiții ale angajării în alte munci decât cele necalificate, dar ele la rândul lor – precum putem vedea la capitolul următor – sunt condiționate de resurse la care, din nou, Romii nu au acces deloc sau au acces mai redus.

Acolo unde am prezentat pe scurt comunitățile de romi din Timișoara, am menționat și **ocupațiile lor tradiționale**, pe care azi – în condițiile economiei de piață și ale competiției între firme mari – le este chiar mai greu să le practice decât în perioada comunismului. Mulți ar dori să obțină noile autorizații pentru ocupațiile vechi (spre exemplu Gaborii pentru tinichigerie), dar se ciocnesc de imposibilitatea obținerii acestora datorită lipsei educației școlare. Fără autorizație aceste activități sunt pedepsite (prin stabilirea unor amenzi), cum este de exemplu și colectarea și depozitarea fierului vechi.

În condițiile în care abandonul școlar conduce la lipsa formării profesionale și la scăderea drastică a posibilității de angajare pe piața muncii, **munca cu ziua și/sau munca la negru**, precum și **munca considerată a fi necalificată** este cea accesibilă pentru cei în cauză. Astfel de munci nu generează venituri stabile și suficiente, nu fac posibilă planificările pe o perioadă lungă de timp și – de cele mai multe ori –, în materie de securitate, asigură doar siguranța zilei de mâine. Pe lângă aceste aspecte, ele mențin auto-percepții și percepții conform cărora Romii sunt capabili doar de astfel de munci. Ne fiind

niciodată angajați sau fiind șomeri de foarte multă vreme, cei fără locuri de muncă în momentul de față nu beneficiază nici de ajutor de șomaj.

Strategiile de supraviețuire de pe o zi pe alta la persoanele cu dezavantaje cumulate (fără documente, fără locuință, școlarizare redusă, etc.) se restrâng la **colectarea de fier vechi**, hârtie, haine etc. Aceste tipuri de munci structurează până la urmă trăirea în prezent, ba chiar o cultură a trăirii în prezent, dacă o tratăm pe cea din urmă nu ca o esență înnăscută, ci ca o reacție la marginalizare și la izolare.

Munca în străinătate (mai ales în Italia și Spania) a fost amintită ca o modalitate de adaptare la condițiile vieții de azi de aproape toate persoanele de toate neamurile cu care am vorbit. Azi se poate spune că și Romii din Timișoara pleacă la lucru și lucrează în străinătate prin rețelele informale care facilitează migrația transnațională (sezonieră) începând cu anii 1990. Femeile se descurcă prin muncile de îngrijire (de copii, bătrâni), iar bărbații mai ales în construcții și/sau făcând comerț la negru (de ex. cumpărare/vânzare de motociclete uzate). Acasă rămân în general copiii, de multe ori lăsați în grija bunicilor sau mătușelor. Întorși în România, copiii născuți în străinătate cresc numărul persoanelor fără certificate de naștere și apoi ale celor fără acte de identitate.

În discuțiile purtate, interlocutorii mei nu aminteau de **ajutorul social** ca despre o sursă de venit la care ar aspira neapărat (sau cel puțin nu în măsura în care s-au folosit de el, precum am observat în cercetarea mea între 2004-2006, romii din Orăștie). Aceasta nu se explică neapărat prin teama de a li se taie ajutorul în condițiile în care sunt prinși la munca la negru, sau prin dorința de a evita munca în folosul comunității, ci probabil și cu faptul că Timișoara este o aglomerație urbană mare cu multe posibilități pentru munca zilieră; dar și cu eforturile Direcției de Asistență Socială (care administrează ajutoarele) de a-i repartiza pe cei cu ajutor social la diverși angajatori pe perioade determinate. Probabil din dorința de a reduce numărul celor care trăiesc din ajutor social, se întâmplă ca în urma repartizării unora să-i și taie automat de pe listă, fără să aștepte până la angajarea efectivă, care s-ar putea să nu se realizeze într-un final. Vezi cazul familiei L. din cartierul Blascovics, care din această cauză a trebuit să reia toată procedura de întocmire și depunere a dosarului pentru ajutor social în urma unei astfel de întâmplări, dosar care de data aceasta nu s-a mai preluat de la ei datorită amenzilor neplătite către Primărie (amenzi primite din cauza călătoriei fără bilet pe transportul în comun, colectării de fier vechi, sau existenței deșeurilor de pe câmpul din jurul barăcilor lor).

Atenția relativ mai recentă acordată fenomenului ocupării forței de muncă în strategiile pentru îmbunătățirea condiției Romilor din România s-a materializat și în **programele de formare a unor experți** în domeniu (vezi Interviuul 18). Ei însă, din păcate, nu s-au putut angaja ca atare, rămânându-le să facă activități de mediere, informare și consultanță prin proiecte proprii și/sau în regim de voluntariat. Cu siguranță ar fi de dorit ca Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă să întreprindă demersuri pentru angajarea acestui personal calificat și la filialele sale județene să înființeze posturi de mediere ocupațională (probabil după modelul medierii sanitare și școlare).

Fragmentele preluate din interviurile și discuțiile avute exemplifică și detailează fenomenele de mai sus.

M.P., Colonia Ștrand, Asociația pentru Dezvoltarea Inițiativelor pentru Romi (Interviul 3 și 18)

Am participat la cursul de formare la CRCR din Cluj din partea Asociației Parudimos și am primit o calificare recunoscută de Ministerul Educației și Ministerul Muncii. Nici unul nu este angajat dintre cei care au participat din partea a 10 organizații din țară. Apoi am făcut practică ca agent pentru ocuparea forței de muncă la AJOFM, pe informare, consiliere și mediere. Aș putea fi facilitator în domeniu, în relația cu comunitățile de romi, dar nu s-a alocat un astfel de post. În 2006 am participat la bursa locurilor de muncă în colaborare cu AJOFM, am organizat evenimentul la Asociația Femeilor Țigănci și am avut voluntari și din Parudimos – au venit mai mulți din comunitate (cc. 200 de persoane) decât în anii trecuți de ex. la Caravana Locurilor de Muncă care nu a avut un impact asupra comunităților de romi, atunci s-a rămas numai cu informarea. La romi trebuie mers de mai multe ori, trebuie să stai în mijlocul lor, e nevoie de o persoană de legătură în care romii au încredere și merg la el cu probleme legate de angajare. Din cei 200, 25 persoane au fost angajate în urma bursei. Au fost muncile necalificate anunțate de cc. 10 angajatori. Marea parte nici nu au școală, nu au făcut cursuri de formare. Asta este valabil mai ales pentru generațiile tinere, căci cei din anii 1980 și înainte au terminat totuși școli profesionale. În urma unui alt curs din Cluj, unul pe consultanță în vederea inițierii unor afaceri în comunități de romi am inițiat asociația mea... Am discutat cu comunitățile de Gabor care prin tradiția lor lucrează tinichigerie, multe persoane sunt amendate pentru că lucrează la negru. Ei și-ar dori o asociație sau să-și dezvolte o afacere, dar intervine problema calificării: primăria nu poate să elibereze un atestat de prestări servicii în lipsa calificării, ceea ce însemna că ar trebui să meargă la școală. Practică meseria din tată-n fiu, dar n-au făcut școală. Cercul iarăși se închide. ... Dacă romii ar vedea că bunăstarea lor crește datorită faptului că se angajează ca și muncitori calificați, asta ar crește gradul lor de integrare. Trebuie să și vadă că dacă fac calificări, primesc și slujbe... Am găsit comunități unde 46 de persoane au vrut să facă cursuri de calificare, 90% dintre ei în construcții. Acum ei ar trebui să fie plasați la cursuri... E o muncă frumoasă, dar pe mine cine mă plătește? Acum se termină și practica de la CRCR, cu totul cursurile au ținut opt luni. S-a anunțat un nou curs de formatori de formatori, dar câte cursuri să mai fac? Fără să știu că pe urmă mi se asigură un loc de muncă. Mă tot formez și nu mai știu de ce... și în timp îți pierzi experiența dacă nu practici ceva. Mi-aș dori să lucrez pe treaba asta. Am format și eu o asociație, care are printre obiective ocuparea, dar este foarte la început. Am depus niște proiecte ca partener pe Phare 2005, cu AFȚCN și cu Asociația Filantropică Cristiana pentru formarea unui centru de informare, consiliere, mediere. Și comunitățile s-au săturat de vorbe, ei doresc planuri concrete, ceva practic și nu numai discuție despre strategie. Nici nu vreau să-mi pierd credibilitatea, că numai le promit chestii și nu pot să fac nimic practic. Nu mai vreau să merg la comunități cu promisiuni, ci numai cu planuri reale. Odată pierdută încrederea,

cu greu și-o mai câștigi. ... Un exemplu să-ți zic, am umblat cu unul de 47 de ani care a fost la vreo 25 de angajatori și nu l-au primit niciunde, nici la RETIM, era negru de culoare... Am discutat ulterior cu directorul, și mi-a zis „nu-mi inspiră încredere fizionomia lui”. În final am reușit să-i găsesc o angajare la Ceramica ca muncitor necalificat pe perioadă nedeterminată. Cine e de vină că s-a ajuns să fie problema romilor atât de gravă? Și televiziunea accentuează caracteristicile negative, dacă-i un conflict între țigani și români, țiganul e pus în postura negativă, iar românul în postura de victimă. Și se mai zice că țiganii strică imaginea României în Europa, ei sunt deci oaia neagră. Dar câți țigani au spart conturi bancare, și câți au furat milioane de dolari, câți sunt în marea corupție? El a cerșit și în România, cerșește și dincolo, dincolo a văzut același lucru, baracă și cerșit. Și noi avem uscăturile noastre, dar nici așa... De ce cerșesc? Trebuie să trăiască din ceva. De ce strâng fier vechi? Câte kilograme îi trebuie să facă un milion de lei. Nu știe să facă altceva, trăiește cu ziua. Copiii lor ce pot să facă altceva decât ceea ce văd la părinți? Dacă asta nu s-a rezolvat în sute de ani...

G.L, Colonia Ștrand (Interviul 11)

Are 46 de ani, măritată la 16, are doi băieți mari care stau în casă cu ei, și o fată plecată în Spania. Unul dintre băieții ei are o fetiță pe care acum o crește ea. Stă și împreună cu soțul și soacra ei (care n-o ajută cu casa). Casa este mare, are șase camere, discutăm la masa mare așezată pe un fel de coridor, antreu enorm de lung, de vreo 30 de metri de lung, pe lângă mobilier se află acolo vreo 10 motociclete de tip scooter (soțul ei se ocupă de cumpărarea și vânzarea lor). Au renovat și reamenajat casa după ce au lucrat începând de la începutul anilor 1990 în Germania și Franța, în total vreo patru ani. Mama nepoatei sale pe care o crește este în Spania, s-a încurcat cu mulți alți bărbați, din când în când mai apare, dar ultima oară nici n-a lăsat-o să intre, că a venit cu un altul să-și vadă fata, rușine mare. Povestește despre greutățile în calea obținerii certificatului de naștere în cazul celor doi nepoți născuți în Spania: se așteaptă mult, se refuză pe lipsă de documente care nu se cer la început. De vreo două luni s-a angajat la o patiserie, lucrează zilnic noaptea, seara de la zece până dimineața la opt. Acum s-a îmbolnăvit, i s-a mărit ficatul, are probleme la coloană de la atâta stat în picioare...

D.B., Colonia Ștrand (discuții neînregistrate)

Am patru clase, m-am măritat la 18 ani, și am trei copii. Mama mea îngrijește o bătrână în Spania, primește lunar 1200 euro, pe lângă cazare și masă, și aduce cât mai mulți bani acasă. Concubinul meu, care a recunoscut copiii, este și el de multe ori plecat acolo, dar el nu lucrează: țiganii nu lucrează..., țiganii fac afaceri” (îmi spune oarecum ironic, iar apoi mai în serios), dar noi nu furăm, nu ucidem, suntem oameni cinstiți și curați.

Familia lui A.P., cartierul Plopi (Interviul 17)

Mama, 56 de ani: Azi lumea s-a făcut mai rea, oamenii sunt mai răi, adică nu țiganii cu românii și maghiarii, pentru că ei au legea lor și noi avem legea

noastră țigănească, ci țiganii între ei. Se dușmănesc, sunt invidioși, se uită, care ce câștigă. Soțul meu lucrează foarte mult, toată ziua merge cu mașina, cumpără și vinde materiale de construcții. El ne întreține pe noi toți. Nu știu ce va fi cu casa și cu toate dacă noi murim, tinerii ăștia nu pot să aibă grijă...

Familia de Gabori, Cartierul Fratelia (Interviul 23)

Bărbații noștri, din primăvară până-n toamnă lucrează acasă, aici în cameră sau în atelierul de afară, fac mai ales csatorna si edenyek, pe care apoi le duc să le vândă în oraș, sau în afara orașului, lipsind de acasă mai multe zile. Toamna și iarna stau acasă. Noi, femeile, tot anul facem comerț cu haine, le cumpărăm, le vindem, câteodată avem probleme cu poliția, că nu le vindem doar acolo în piață, ci pe unde apucăm, și vin și ne alungă sau chiar ne amendează.

3.3. EDUCAȚIA

Segregarea școlară și mediatorul școlar

Accesul la educația școlară a copiilor romi este redus din cauza mai multor motive, cum ar fi:

- **lipsa actelor de identitate** (obstacolul înscrierii la timp sau de loc a copiilor la grădiniță și/sau școală);
- **condițiile financiare** (inclusiv condițiile de locuire) precare ale familiei, care conduc la repetențe și chiar la abandon școlar (după patru sau după opt clase) ;
- **căsătoria timpurie** la fete și nașterea copiilor la vârste foarte tinere (mai ales la geambași și Gabori);
- prejudecățile și **tratamentul discriminator** față de copiii romi, dinspre cadrele didactice, ceilalți elevi și părinții lor;
- **migrația sezonieră** a părinților care își iau copiii cu ei în străinătate;
- fenomenul **segregării școlare**.

Segregarea ca mecanism al excluziunii sociale – în domeniul educației școlare – conduce la un grad ridicat de neșcolarizare și de abandon școlar, la menținerea prejudecăților la nivelul populației majoritare și al celei de romi, dar și la scăderea calității educației în școlile/clasele de romi. În iulie 2007 Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a emis Ordinul nr. 1540 care are ca obiectiv „prevenirea, interzicerea și eliminarea segregării, văzută ca formă gravă de discriminare, cu consecințe negative asupra accesului egal al copiilor la o educație de calitate.” Ordinul interzice, începând cu anul școlar 2007-2008, formarea claselor I și a V-a segregate, având preponderent sau numai elevi romi, și consideră că „segregarea este o formă gravă de discriminare și are drept consecință accesul inegal al copiilor la o educație de calitate, încălcarea exercitării în condiții de egalitate a dreptului la educație, precum și a demnității umane”. Dincolo de prejudecățile și tratamentele discriminatorii față de copiii romi care, desigur, nu se elimină automat de pe urma legislației în domeniu și care mențin/acceptă/legitimează inegalitățile între ei și copiii majoritari, în raport cu această chestiune avem de a face și cu concepțiile culturale despre relația dintre diferență și egalitate, sau despre ce înseamnă să asiguri șanse egale indivizilor aflați în situații socio-economice diferite.

Ordinul amintit s-a emis împreună cu alte două ordine ministeriale, unul referitor la ocupația de mediator școlar, iar celălalt la asigurarea diversității culturale în manualele școlare. În septembrie 2007 la nivel local încă nu se făceau demersurile concrete pentru angajarea mediatorilor școlari, nici chiar persoana care făcea consiliere școlară înainte nu știa cum se va reglementa situația lui în acest an școlar (vezi Interviu 22). Datorită unor astfel (și alte tipuri) de tergiversări, spre sfârșitul lunii septembrie școlarizarea unor copii romi care nu aveau actele în regulă sau care trebuiau înscriși în programul a doua șansă, încă nu era rezolvată. Mai departe: ideea de a introduce în manualele de literatură și de istorie și elemente de cultură și istorie a minorităților (inclusiv a romilor) este binevenită (deoarece astfel ar crește șansele ca și majoritarii să audă măcar despre acestea și ele să nu rămână doar o ofertă de auto-cunoaștere pentru minoritari). Dar, desigur, acest proces va fi de foarte lungă durată și va necesita și fonduri materiale (vezi rescrierea manualelor existente, refacerea planurilor școlare, pregătirea cadrelor didactice în acest sens, etc.).

Eșecul pe piața muncii a persoanelor cu educație poate întări lipsa de încredere în valoarea educației formale. Este vorba de aici, spre exemplu, despre cei de vârstă mijlocie care, în timpul socialismului au absolvit școli profesionale, sau despre cei tineri, cu studii superioare și cu multe participări la diverse programe de formare, care azi nu se pot angaja. Mai departe, „cultura traiului în prezent”¹⁹ nu este compatibilă cu planificarea pe termen lung, printre care și educația formală, care necesită pregătire susținută pe o perioadă lungă de timp pentru un viitor loc de muncă sigur, tot mai inimaginabil pentru ei. Pentru că familiile trebuie să depună efort pentru **supraviețuirea de la o zi pe alta**, aceasta este preocuparea pe care simt că trebuie să o transmită mai departe copiilor lor. Aceștia – în astfel de condiții – au nevoie în primul rând de mijloacele care le asigură resursele elementare zilnice. Însă pentru mulți oameni cu care am vorbit, ambele (capacitatea de a se descurca de pe o zi pe alta, și educația școlară) par să fie importante. Cea dintâi pentru rezultatele imediate, iar cea din urmă pentru că se mai speră în beneficiile investiției pe termen lung. De fapt a trăi în prezent merge mână în mână cu planificarea viitorului în viața fiecărui individ, indiferent de etnia, genul, sau poziția sa socială. Trăirea în prezent poate fi o sursă de satisfacție și poate genera un sentiment de libertate, iar planificarea viitorului este fundamentală pentru asigurarea unui sentiment de siguranță, chiar dacă presupune o dependență față de instituții.

Desenele și pozele făcute de copiii din clasa a patra²⁰ despre cum își doresc ei să fie când vor fi mari, reflectă mai ales impactul asupra lor a unor modele de viață venite din afara școlii, și mai puțin influențe dinspre școală. Majoritatea fetelor se întrevăd cântărețe frumoase, iar băieții vor să devină fotbaliști bogați. Tema emigrării este și ea prezentă (vezi desenul cu figurile îmbrăcate în drapelul Germaniei). Fata despre care „se știe că

¹⁹ Unii cercetători argumentează că a trăi în prezent (ceea ce caracterizează multe comunități de pe glob care trăiesc în enclavă la marginea societății) “este un răspuns activ și nu pasiv la condiția de marginalizare și excludere socială” (*Lilies of the Field. Marginal People Who Live for the Moment*, S. Day, E. Papataxiarchis și M. Stewart, editori, Westview Press, 1999) (p.7). Poate fi o sursă de „bucurie și satisfacții” (p.2.), dar și „o critică culturală și politică reală” (p.7), și poate fi un mod de evitare a dependenței, de a se simți liberi, dar și o formă de rezistență, dar în orice caz o strategie de a gestiona encapsularea” (p.9.).

²⁰ Vezi Alte anexe VI și VIII.

este de etnie romă, chiar dacă de acasă bunica i-a spus să nu recunoască acest lucru” își dorește să aibă o prietenă apropiată (defapt colega ei de bancă – care o și „ajută” să conceapă și să facă desenul). De-a lungul conversațiilor mele cu copiii, atunci când povesteau despre unde locuiesc, în mod spontan au adus în discuție „problema romilor”, vecini de bloc sau de stradă, prin aprecieri de genul: „sunt murdari”, „sunt gălăgioși”, „noi nu suntem țigani”, „mama nu mă lasă să vorbesc cu ei”.

Interlocutorii mei au tematizat multe din problemele de mai sus, precum arată și fragmentele din interviuri, discuții și observațiile făcute pe marginea lor.

L.M., Asociația Femeilor Țigănci pentru Copiii Noștri (interviu înregistrat în decembrie 2005, preluat din cercetarea mea anterioară)

Asociația a fost înființată în 1997 la Timișoara de președintele ei actual, L.M. și funcționează ca o organizație puternic integrată în viața comunităților locale de Romi. Ea are o lungă istorie de activism (începută în 1993 când se număra printre primii militanți pentru drepturile la educație), este caracterizată de o luptă permanentă între succesele la nivel local și lipsa recunoașterii la nivel central, și între realizări importante și marginalizare. Acesta se datorează probabil faptului că a fost întotdeauna critică la adresa elitei dominante, dar și înfățișării ei „albe”, care a făcut ca mulți activiști să nu o considere o romă „autentică”, precum și – cum ne mărturisește ea – datorită faptului că este femeie divorțată și mamă singură și nu aparține nici uneia din clanurile dominante din mișcarea Romilor. În octombrie 2005 L.M. a fost aleasă să reprezinte alături de încă alte două persoane Rețeaua Internațională a Femeilor Rome la Forumul European al Romilor. Rețeaua a fost creată în noiembrie 2002 și avea misiunea de a monitoriza sănătatea femeilor Rome din Europa. În ceea ce privește activismul ei la nivel local, Asociația condusă de ea este marcată de unul din scopurile sale de a „promova cu mândrie Romii în viața socială și politică a României, fără prejudecăți, prin asigurarea activităților educative și culturale pentru femeile și copiii Romi”. Cea mai importantă realizare a Asociației a fost înființarea în perioada 2000-2004 a Casei Femeii Rome ca rezultat al unui proiect Phare în parteneriat cu primăria orașului Timișoara. Echipa coordonată de L.M. a transformat patru pereți dărâmați într-un spațiu prietenos unde femeile (și copiii lor) din comunitățile locale de Romi se pot întâlni, discuta și beneficia de ajutor profesional în multe probleme, printre care obținerea documentelor legale, a unui loc de muncă, a asigurărilor medicale, a unei educații în domeniul sănătății, a informațiilor despre reproducere și contraceptive, consiliere psihologică, asistență socială și altele. Educația rămâne una din problemele centrale de interes pentru această Asociație de vreme ce scopul principal, pe lângă o sumedenie de alte obiective, este capacitatea femeilor Rome prin a le învăța cum să-și construiască încrederea de sine și cum să nu interiorizeze prejudecățile puse în circulație atât de propriile lor comunități cât și de societatea mai largă. L.M. își amintește de una din momentele pre-istoriei Asociației: „În 1993 eu am semnalat problemele educației și accesului copiilor romi în școli în condițiile în care pe atunci erau la modă proiectele pe identitate

culturală și pe reinventarea identității și tradițiilor, toată lumea se îmbrăca în costume, își punea pălării, învăța limba romani. Pe atunci s-a înființat în Timișoara Institutul Intercultural și m-au chemat și pe mine la o întâlnire internațională, la care se puneau problema minorităților și problemele educaționale pentru emigranți. După bunul nostru obicei de a arăta cât de multiculturali și deschiși suntem spre multiculturalitate în spațiul nostru bănățean, cei de aici au accentuat că avem liceu maghiar, german, sârbesc, trei biserici. Context în care eu cu M.P. am spus că noi am vrea să facem ceva pentru țigani. Din păcate, cu țigani nu avem ce să facem, ni s-a răspuns, nici nu știu dacă foloseau atunci termenul de romi, pentru că ei nu au intelectuali, și începeau să lamenteze pe seama țiganilor, să arate cât ar vrea românii să lucreze pentru țigani, dar ei nu au oameni care să-i reprezinte, și nu-i interesează decât nunțile și să pună bani și să asculte muzicanții. Sângele fierbea în mine foarte tare și m-am simțit responsabilă, dar și umilită și reacția mea a fost viscerală, m-am ridicat de pe scaun, m-am dus direct la microfon și am zis: ”dar vă rog frumos nu prezentați lucrurile în felul acesta. Adică acum oamenii ăștia vin din străinătate și spun că fac școli pentru emigranții care vin de nu știu unde, iar noi am stat aici lângă voi de atâtea sute de ani și voi vă laudați că suntem needucați.” Atunci lumea a fost șocată, nu se aștepta la asemenea declarație, am aruncat un bolovan în apă. Românii s-au simțit lezați și s-au dus să se disculpe la microfon și a început o pledoarie, că nu este așa, că e un punct de vedere emoțional...”

M.M., Inspectoratul Școlar Județean, inspector școlar pentru romi (Interviul 15)

Populația romă care migrează, are multe probleme cu copiii școlari, aici abandonul școlar este mare. Apoi familiile care se află în situații materiale grele și nu-și permit să-și dea copiii la școală. Cele mai frecvente cazuri de abandon sunt la trecerea între cicluri. Sunt altfel de probleme la comunitățile tradiționale, și altele care nu mai vorbesc limba, nu au porturi. Nu avem clase segregate, dar prejudecățile există, de exemplu cum îi așează în bănci, cât timp le alocă, frecvența cu care le scoate la tablă... Copiii nu au înrădăcinate în subconștientul lor stereotipurile, cu ei trebuie lucrat, dar trebuie făcute și activități comune în care să fie implicați și părinții, și romi și majoritari.... Acum avem cadru legal al angajării mediatorilor școlari, până acum nu exista în nomenclatorul ocupațiilor, ei au fost angajați pe diverse posturi la primărie (de ex. femeie de serviciu), ar trebui la fiecare școală cu copii romi, să faciliteze comunicarea între școală și comunități... Se fac cursuri de limbă și istorie romani cu elevii, astea se introduc la cererea părinților ca și discipline obligatorii, 3-4 ore de limbă, și 1-2 de istorie, dar am mai introdus opționale de dans și muzică țigănească, asta se mai solicită și de către ne-romi. E important că se simt talentați și ei și respectați pentru ceva, dacă stima de sine este mai bună, vin cu mai multă plăcere la școală.

C.T., consilier școlar (Interviul 22)

Absolvenții de asistență socială se confruntă cu această problemă, ei nu pot lucra în învățământ ca și persoană calificată, chiar dacă am făcut și modul pedagogic, asta este o discriminare, înseamnă că nu ai nevoie de ei. Psihologul, sociologul îl

poate înlocui oricând pe asistentul social, dar acesta nu poate să meargă în concurență cu cei dintâi. ...Ca și consilier școlar ... au avut o reticiență față de mine și dinspre comunitate și dinspre profesori, cum vine cineva să ne învețe despre copii... Abandonul școlar trebuie să-l înțelegi în contextul în care este nevoie ca copilul să înceapă să lucreze, să contribuie la veniturile familiei. Încercam să spun apoi familiilor de romi să vadă școala ca o valoare... Le-am câștigat respectul, am reușit să le aduc la ședințele cu părinții... Ei invocau tot timpul problema banilor, dar asta nu este întotdeauna relevantă pentru faptul că nu-și trimit copiii la școală cu regularitate. Câțiva erau revoltați de cum profesorii îi tratau pe copiii lor... E o problemă mare cu asumarea identității. Depinde și de cine îi întreabă, mulți neagă în unele cazuri, le este rușine de ceea ce sunt. E poate un mecanism inconștient. Chiar dacă din 1990 înapoi începem să învățăm să nu ne fie rușine să asumăm că suntem romi. Mulți care au beneficiat de locurile pentru romi, de exemplu, după ce termină, uită de asta și nu-și mai asumă.... M-am înscris acum la drept, am deja un masterat în drept, dar vreau să am și licența, să pot practica avocatura. La a doua facultatea nu am mai avut acces la locurile pentru romi, dar am intrat și așa. Mă susțin și părinții, m-au încurajat întotdeauna să fac școală, mi-au spus că ei nu au bani mulți, eu trebuie să fac școală, că altă șansă nu am., că nu pot moșteni de la ei cum moștenesc copiii ale căror părinți au firme, afaceri... Acum este așa, înainte de 30 de ani nu-ți prea poți întemeia familie, trebuie să înveți, să-ți faci o carieră, să obții un statut, o siguranță, abia după aceea vine familia.... Nu vreau să merg să lucrez în străinătate, să dau cu piciorul la toată școala pe care am făcut-o aici, să culeg căpșuni. Vreau să mă angajez în domeniul meu. Altfel trebuia să merg după terminarea liceului, să fac un ban, acum e târziu pentru asta.

A., învățătoare (discuții neînregistrate)

Povestește despre cum înainte cu câțiva ani derulau un proiect la această școală, care urmărea integrarea copiilor Romi prin programe educaționale special dedicate lor, un program de după masă, în urma cărora aceștia reușeau să satisfacă cerințele școlare. „Este nevoie de schimbarea mentalităților cadrelor didactice, ei trebuie să ajungă să-i cunoască pe romi, avem nevoie de programe în acest sens”. „Copiii învață de la adulți ce să creadă și ce să spună despre romi, ei nu se discriminează între ei de la sine, dar vin părinții și le spun cu cine să nu stea în bancă, cu cine să nu se joace”.

L.B., Asociația Parudimos (Interviul 24)

Cei care au înființat asociața în 2002, lucrează deja în instituții publice, civice, era și scopul nostru, să le facilităm angajarea. Suntem în jur de 40 studenți acum, orientați, majoritatea, către asistență socială, dar merg deja și la studii europene și relații internaționale. La început, în 1992 locurile speciale pentru romi au fost alocate la asistență socială. Noi susținem studenții să-și facă și cariere profesionale, nu doar să facă activism în favoarea comunităților, să dobândească experiență în multe domenii, să nu plece cu mâinile goale... Mai recent, avem un proiect care oferă cursuri de formare tinerilor romi în elaborarea unui program electoral, în pregătire de campanii electorale, pentru a se implica în partide

politice, nu doar partida romilor... Avem trei centre de zi, cluburi, pentru petrecerea timpului liber, vin mai multe minorități și chiar și români, promovăm comunicarea interculturală. Anul acesta va fi a treia ediție a festivalului de artă stradală, la sfârșitul lui octombrie, urmărim și prin asta să-i facem pe toți să accepte diversitatea culturală. Urmărim să rezolvăm, desigur, și cazuri sociale, și încercăm să fim prezenți în cazurile conflictuale. Din 2005 am avut un proiect privind actele de identitate, aceste persoane trebuie să intre în legalitate... și altele... Deviza noastră este să promovăm activismul civic, cetățenia participativă și activă. În domeniul culturii vrem să ne implicăm acum. Să organizăm un ciclu de dezbateri pentru tineri, dar nu numai, care să aibă un impact prin care să promovăm valorile romi. Sunt mulți studenți care nu asumă acest lucru, chiar dacă sunt pe locuri speciale pentru romi, le e rușine, le e teamă. Vrem să vorbim despre cum am reușit noi să supraviețuim holocaustului, deportărilor, comunismului, urbanizării socialiste, asimilării – toate acestea au fost traume, totuși noi existăm, trebuie să vorbim, să scriem și să publicăm despre aceste teme.

M.P., Asociația pentru Dezvoltarea Inițiativelor pentru Romi (Interviul 18)

Am făcut multe voluntariate în ultimii doi ani, dar persoana trebuie să fie și motivată să lucreze, nimeni nu merge pe banul lui să rezolve treburile altora, dar când îi văd, încerc să-i ajut. Am mers cu oamenii să-și facă certificate de naștere lor și copiilor, buletine, m-am documentat ce și cum trebuie făcut. Mai recent îți dă și buletin fără domiciliu, dar cu care poți doar să te identifice. Fără buletin nu te poți angaja, nu poți primi ajutor social, nimic nu poți să faci fără domiciliu stabil. Mulți copii nu merg la școală din cauza asta, sau se înmatriculează mai târziu, fiind de ex. născuți în străinătate, n-au certificate de naștere. Accentul trebuie pus pe copii, căci la persoane de 40 de ani nu mai poți schimba mentalități, trebuie să-i educi, să-i stimulezi să meargă la școală, și astfel cu pași mărunți se pot schimba lucrurile în viitor. Cunoscut cazuri de discriminare: două fete cu același număr de absențe, la care pe țină o exmatriculează, iar pe româncă o lasă. Așa se consideră că „se scapă” de romii din școală. Sunt copii foarte buni, dar și ei se pierd după clasa a opta, căci părinții nu-și permit să-i susțină financiar mai departe. Încep să lucreze la zi, să colecteze fier cu părinții, să supraviețuiască, și așa se reproduce situația părinților. Primul pas pentru diminuarea marginalizării sociale este educarea copiilor și este important să fie modele pozitive în comunități. Prin educarea copiilor romi se va schimba și mentalitatea majorității. Nici ei nu cunosc comunitățile de romi – dacă îi întrebi despre părțile negative, îți scriu o foaie întreagă, la cele pozitive îți spun doar două-trei... Toate organizațiile noastre ar trebui să facă un plan de măsuri pentru susținerea copiilor. Locurile în facultăți, și astea au venit foarte bine, și din an în an numărul studenților romi crește, dar este nevoie de mulți absolvenți de liceu și cu bacalaureat. Pentru copiii romi care nu știu bine limba română, din start pleacă cu un handicap la școală. Asta este o problemă care ar trebui să se rezolve la grădiniță.

D.B., Colonia Ștrand (discuții neînregistrate)

Doi copii de-ai mei n-au certificat de naștere, n-aveam buletin atunci când i-am născut, de aceea băiatul mai mare care a împlinit 8 ani, nu putea fi înscris la școală anul trecut. După naștere nu s-a acceptat să trecem copiii pe numele tatălui lor (cu care nu sunt căsătorită legal), chiar dacă acesta i-a recunoscut.

E.L., Cartierul Blascovics (discuții neînregistrate)

Cum să învețe copiii în condițiile în care locuim? În aceste barăci, în frig, la luminare? Gemenii mei n-au putut ține pasul cu ceilalți elevi și acum repetă clasa întâi. De multe ori vin acasă mai devreme. Și n-au primit manuale, noi n-avem bani să le cumpărăm.

3.4. SĂNĂTATEA

Lipsa asigurării medicale și instituția medierii sanitare

Sănătatea nu este un fenomen doar biologic, ci și unul social și cultural, care poate și trebuie adresată și în termenii accesului la ea și/sau în contextul drepturilor omului. În cazul comunităților de Romi sănătatea și accesul la ea sunt determinate de o serie de fenomene, unele tratate deja în această Analiză la alte capitole (lipsa actelor de identitate, condiții de locuire și alimentație necorespunzătoare, lipsa apei curate și salubrității, segregare în școli și abandon școlar, sărăcie, disparități ale distribuției de venituri, șomaj, prejudecăți culturale); iar altele care țin în mod expres de domeniul sănătății publice, cum ar fi: tratamente discriminatorii din partea cadrelor medicale, lipsa asigurării medicale, natura, calitatea și modul de funcționare a serviciilor medicale locale și, în general, sistemul de sănătate publică.

Lipsa asigurării medicale este unul dintre mecanismele excluziunii sociale în raport cu sănătatea. Cei care nu sunt angajați, nu beneficiază de pensii, nu primesc ajutor social și /sau cei care nu-și plătesc taxele lunare către Casa de Asigurări de Sănătate nu au asigurare medicală. Drept urmare, ei nu au acces la medici de familie, nu beneficiază de dreptul la medicamente gratuite și compensate, nu au acces la consult și examene medicale de specialitate, la spitalizare gratuită și așa mai departe. Totuși, trebuie să menționez că în ultima perioadă s-au modificat câteva dintre reglementările din domeniu care, în principiu și la prima vedere, par să îmbunătățească șansele lor în materie de acces la asistență medicală: cei fără asigurare se pot înscrie pe lista medicilor de familie, iar obligația plății retroactive a contribuției la CAS pentru a beneficia de drepturile aferente (de ex. spitalizarea gratuită) s-a redus de la cinci ani la șase luni. Dar înscrierea lor la medicul de familie atrage după sine doar dreptul la un consult primar (și nu și la medicamente gratuite și/sau la consultații de specialitate). Mulți localnici mi-au spus că această directivă s-ar fi adus pentru a lua „prea marea povară de pe umerii urgențelor” la care oamenii neasigurați au apelat mult în lipsa medicului de familie. Pe de altă parte, cei care n-au venituri stabile, n-au posibilitatea să plătească nici suma pe șase luni de cc. 200 RON. Menționez doar că, de exemplu, donatorului de sânge i se acordă doar șapte bonuri de masă în valoare totală de aproximativ 50 RON (vezi cazul lui E.L. din Blascovics, pe

cine am însoțit-o cu ocazia cu care s-a dus să doneze sânge când bărbatul ei fără asigurare medicală trebuia operat la spital).

Acești pași nu sunt nici pe departe suficienți pentru punerea în viață a strategiei intitulate „Politici naționale de sănătate relevante pentru includerea minorităților”, elaborate de Consilierul ministrului de sănătate și reprezentant al Romani Criss în 2005, care prevedea printre altele: „implementarea în proporție de 100% a programului național de sănătate în comunitățile de Romi, cu atenție specială pe programele preventive; promovarea sănătății și sănătate pentru copii și familie”; „garantarea accesului 100% a comunităților de Romi la servicii medicale și farmaceutice primare, corespunzătoare standardelor UE”; „promovarea educației interculturale în rândul tuturor categoriilor din personalul medical la scară națională”; și „facilitarea includerii în sistemul de asigurări sociale a Romilor care nu îndeplinesc criteriile legale din motive obiective (lipsa cărților de identitate, sărăcie)”.

Recunoscând că femeile sunt cele care își asumă responsabilități mai mari în îngrijirea membrilor familiei, inclusiv ele sunt cele care duc copiii la medic (pentru vaccinare sau în caz de boală) – ele fiind, astfel, mai expuse la tratamentul discriminator, dar și mai bine poziționate în relaționarea cu medicii –, atunci când s-a înființat instituția medierii sanitare la propunerea Romani Criss, s-a decis ca mediatorii sanitari să fie aleși din rândurile femeilor. Din partea femeilor activiste rome **programul de mediere sanitară** urmărea, printre altele, să recunoască rolul femeii în comunitate și familie, și să întărească puterea ei în luarea deciziilor. Chiar dacă elaborarea și implementarea politicii privind mediatoarele sanitare a fost și încă este considerată în Europa drept un model pozitiv reprezentat de guvernul României în materie de îmbunătățire a condiției romilor, implicațiile – pozitive și negative – ale acestora sunt mult dezbătute. Cele din urmă se leagă în primul rând de efectele secundare ale modului în care se practică medierea sanitară: pe de o parte ea produce dependență în cadrul comunităților de romi (căci oamenii se obișnuiesc ca altcineva să le rezolve problemele, de ex., precum am văzut și în Timișoara, mediatoarea sanitară să meargă cu ei la spital, la medic, la casa de asigurări de sănătate, să ducă copiii la vaccinare, etc.); iar pe de altă parte medicii de familie (după ce le acceptă, de obicei cu greu și cu rezerve) pot să abuzeze de mediatoarele sanitare, transferând din sarcinile lor privind contactul cu comunitatea și deplasarea pe teren prea multe asupra acestor femei.

Cercetătorii și activiștii care au abordat problema accesului Romilor la sănătate²¹ – pe lângă rata ridicată de îmbolnăviri, durată de viață scăzută și mortalitate infantilă ridicată – subliniază că **femeile Rome** nasc primul copil la vârstă tânără, și au un nivel de acces scăzut la informații și îngrijiri (consult ginecologic, planificare familială și îngrijirea post-natală) legate de sănătatea preventivă sexuală și de reproducere. Printre altele, scot în evidență următoarele motive responsabile pentru această situație: femeile Rome amână

²¹ Corinne Packer a scris detaliat despre această problemă. Vezi de exemplu : *The Health Status of Roma: Priorities for Improvements*, in Human Rights Tribune, Volume 11, N° 1; sau *Roma Women and Public Health Care*, in Sexual and Reproductive Health in a Multicultural Europe. The European Magazine for Sexual and Reproductive Health, No. 55/2003, <http://eumap.org/journal/features/2002/sep02/romwomenprior>.

grija pentru propria bunăstare în interesul de a avea grijă de familie și cămin (astfel obținerea contraceptivelor sunt printre ultimele pe lista lor de priorități medicale); sunt dominate de sentimente de rușine când apelează la asistență, mai ales dacă se încalcă codul social al modestiei; există obiceiuri care împiedică femeile să se adreseze medicului în timpul sau după sarcină; în condițiile inegalităților relațiilor de gen femeile nu au puterea de a decide când, cu cine și cu ce fel de protecție să facă sex; femeile se tem de medici din cauza violențelor, abandonului sau ostracizării din partea partenerului, familiei și comunității și nu mai puțin din cauza stereotipurilor conform cărora femeile Rome nu se gândesc la viitor; stereotipurile de gen și cele etnice pot face asistenții medicali să nu ofere servicii și informații de planificare familială sau să ofere informații doar despre un anumit tip de contraceptive.

Fragmentele de interviuri și câteva din observațiile mele făcute asupra lor, prezentate mai jos, urmăresc să exemplifice, precum și în capitolele anterioare, probleme legate de accesul romilor la sănătate.

Dr.O., Medic de familie (discuții neînregistrate)

Accentuează ceea ce era și de așteptat, că ea nu are o privire în ansamblu asupra stării de sănătate a populației din localitate, doar asupra comunității de pacienți pe care o deservește, circa 2000, dintre care aproximativ 400 de romi. Nu crede că există boli specifice romilor, poate doar cele ce se leagă de condițiile de viață și locuire caracterizate de lipsa igienei. Boli de piele, hepatită. În situația cea mai dificilă se află romii neasigurați. Sunt mulți aici (vorbește despre cartierul Plopi). Ei nu primesc nici ajutor social. La întrebarea mea, explicația ei constă în a spune că nu vor să presteze acele 10 ore în folosul comunității, „mai degrabă cer o scutire medicală de la acest lucru”, ceea ce nu le poate da. „Ei mai trăiesc cu mentalitatea comunistă, cu ideea că statul trebuie să aibă grijă de ei, vin aici și nu înțeleg de ce nu mai este așa”. „În economia asta de piață cei mai mulți medici, nefiind obligați să-i ajute, nu se ocupă de ei”. Ea totuși mai distribuie din vitaminele sau medicamentele gratuite pe care le are. Și apoi, acum câțiva ani a făcut un proiect în Plopi: a dus mai mulți medici de specialitate și i-au examinat pe oameni. Mai recent s-a adus o decizie de a înscrie pe listele medicilor de familie și pacienți neasigurați. Se pare că prin asta au luat povara de pe umerii urgenței. Căci în lipsa posibilității de a avea un medic de familie, oamenii neasigurați bolnavi apelau la urgențe, acolo primind îngrijire gratuită (Anca mi-a spus cu câteva zile mai târziu că atunci când sună la urgențe, oamenii spun că sunt asigurați, căci altfel n-ar veni ambulanța, și sunt acceptați la urgențe doar dacă sunt duși de ambulanță). Dar Casa de Asigurări nu-i poate obliga, căci nici nu le recunoaște financiar munca prestată cu acești pacienți, deci dacă medicii refuză să-i înscrie, nu pot fi nici pedepsiți. Pe deasupra, înscrierea celor fără asigurare nu înseamnă că au aceleași drepturi ca și cei asigurați. „Dar ei nu știu treaba asta, au aflat doar că vor fi înscriși, și se miră aici când le spui, că n-au dreptul la analize gratuite, la medicamente compensate sau de consult gratuit de specialitate”. Vor putea beneficia da campania de un an derulat de Ministerul Sănătății pentru diagnosticarea stării de sănătate a populației. Ce va fi cu cei

care nu au „adrese”... ei probabil nu vor primi nici aceste trimiteri la analize gratuite. Oricum, analizele, în funcție de vârstă, sunt doar cele foarte de bază, cei care au probleme mai complexe și grave, nu sunt ajutați cu aceste tipuri de analize gratuite, lor le-ar trebui altceva. Îmi spune că ea nu face planificare familială. Zice că pentru că în oraș există cabinet de planificare familială. Eu știam din Orăștie că planificarea familială face parte din pachetul de bază al medicinei primare. Dar se pară că nu, sau nu mai, sau aici nu... Dar mă gândeam și la faptul că, fiind de religie neoprotestantă, problema contracepției, etc. se pune altfel la ea, dar n-am forțat această temă, observând că vrea să treacă cu rapiditate peste ea.

A.P., mediator sanitar (discuții neînregistrate și Interviu 20)

Povestește despre multe cazuri întâlnite de ea. Despre o femeie din colonie de 46 de ani, care a ajuns la spitalul județean de urgențe cu un infarct. Nu avea asigurare. Vroiau s-o scoată din spital după trei zile. Anca a umblat mult pentru ea să-i facă. Bărbatul ei nu dorea să se înscrie pentru ajutor social, zicea că n-are el timp să facă orele pentru primărie, că trebuie să vândă haine la piață. Tot din acest motiv n-o lasă nici pe fiica lor mai mică, de 10 ani să meargă la școală, că trebuie să-l ajute. La ASP Anca a vorbit despre posibilitatea s-o înscrie pe „bătrână” pe asigurarea fetei mai mari de 20 de ani, care este angajată de vreo 2 ani și are asigurare. După ce a strâns hârtii și documente legalizate (care au costat-o și pe ea) i s-a spus că nu se poate așa ceva (accentuează de multe ori că ea le plătește de cele mai multe ori biletele de autobus când le duce la medici, la spitale). Pe urmă au convins cumva spitalul s-o țină pe femeie o săptămână și să-i dea tratament (sugerează că ar fi plătit unde trebuie, „așa sunt țigani, la greu se adună toți și se sprijină”). Apoi îmi povestește despre o altă femeie, de 40 de ani. Are doi copii, a fost să lucreze și în Italia, acum a venit acasă să se opereze că are un chist la ficat. Dar nu este asigurată. Patul spitalicesc costă 1200 RON pe zi. Plus operația și altele. Vrea să înceapă să-și vândă din lucruri ca să poată plăti. Asigurarea trebuie plătită retroactiv pe 5 ani. Cel puțin așa știam eu mai demult. Cu câteva zile mai târziu aflu de la A.P. că recent s-a schimbat legea, plata retroactivă se cere pe 6 luni, dar tot este mult pentru cei care n-au venituri. Despre o femeie de 22 de ani cu trei copii: acum este din nou gravidă, vrea să-și facă chiuretaj, însă am zis fetelor că nu le mai duc pentru asta la medic, „că-i un păcat, și nu vreau să-mi mai fac acest păcat ... Fata nici nu știe în a câtea lună este. A venit la mine într-o zi de post negru....”

... Duc copiii la vaccin, cu femeile merg la medici de specialitate, sunt femei care nu au făcut niciodată un control ginecologic, sau sunt care nu mai vor să aibă copii. Le-am mai dus și la control la medicul meu de familie să le facă un control de bază. Când vin la mine și îi văd că-s necăjiți, că n-au bani, că vor să-i scoată din spital că n-au asigurări, unele nu știu să citească, și nici să vorbească în limba română ... merg cu ele să le ajut. ... Zilnic plec la 8 dimineața, și vin seara pe la 6-7. Merg să le aranjez și asigurările de sănătate, și la finanțe... Mai bine ar fi să le explic doar unde să meargă, nu să merg cu ele de mână, dar ele nu merg fără mine, și când suntem acolo, strigă după mine “A. unde ești”, că ele se sperie, ca și niște copii mici... Vreo 300-400 din persoanele de care mă ocup eu,

nu au asigurări... Am dus vreo 5-6 femei la contraceptivul injectabil, nimeni nu mi-a zis că le face rău femeilor, au dureri foarte mari de cap, au ciclul ca și hemoragie, altă dată nu le vine deloc. Acuma nu mai duc nici o femeie la injectabile. Doctorul mi-a spus că până la 40 de ani femeile nu au voie să facă injecția asta, lor le dă pilulele. Le dă gratuit. Unele se descurcă, dar altele mai uită, că au copii mici. Cam greu și cu astea, altele se mai îngrașă de la ele. Eu am explicat că cel mai bine ar fi cu spirala, dar înainte trebuie să facă un tratament să nu fie microbi și ceva, și apoi cinci ani de zile nu au probleme. Bărbații nu zic nimica despre asta... prezervativele nu le folosesc, femeile nici nu i-au de astea de la doctor, că bărbații nu le folosesc. Și atunci mai bine femeile, săracele i-au medicamente și așa...

M.I., Autoritatea de Sănătate Publică (Interviul 19)

Am cerut date de la primărie, dintre cei care au ajutor social, ne-au spus numai de vreo 360 de persoane. Doream să știu dacă pot să angajez mediatore, căci 500 persoane trebuie ca să angajezi un mediator sanitar. Dar dacă cineva nu se declară, tu nu poți să afli altfel, chiar dacă e vizibil că este rom, tu nu-i poți calcula în astfel de cazuri. Unul dintre obiectivele majore trebuie să fie un "recensământ" mai aproape de realitate, ca să știi care este grupul țintă. Am angajat o mediatoră în zona Kuntz, și alta în zona Plopi. Și încă în județ încă două. Mai avem cinci asistente medicale comunitare, care au o diplomă de asistentă medicală și care deservește toată populația neasigurată, mai ales a gravidelor și copiilor, mergând mult pe teren... Noi am venit cu o propunere către asociațiile de romi. Sunt din comunitate fete care au 12 clase, ele ar trebui să facă și un curs de asistență medicală, și atunci ca mediator sanitar ar putea asigura și asistența medicală, pe lângă activitatea socială.

3.5. RELAȚII INTERETNICE MARCATE DE RASISM

Cazul de crimă

Precum am menționat în capitolele anterioare, poziția marginală și statutul dezavantajat ale romilor sunt „explicate” (și astfel și legitimate) de către mulți majoritari prin instrumentarul rasismului. Generalizând superficial de la cazuri particulare spre caracteristici presupus universale, rasismul anti-țigănesc consideră că „esența” culturală și/sau genetic-naturală a Romilor („sângele de țigan”) determină condițiile și modul lor de viață, precum și ceea ce am numit la un moment dat trăirea în prezent. Cea din urmă este caracterizată, printre altele, prin imposibilitatea de a face planuri de viitor, prin inabilitatea de a crede că se mai poate schimba ceva și prin pierderea dorinței de integrare într-o societate care te face să te simți nedorit/ă. Într-o astfel de agendă rasistă, locuirea în barăcile de pe câmp, aglomerațiile de familii mari în apartamente, abandonul școlar, lipsa veniturilor stabile, lipsa asigurării medicale, colectarea fierului vechi fără autorizație etc., par a fi „opțiunile libere” ale Romilor în lumea majorității „tolerante”, „plină de oportunități egale și lipsită de discriminare”, iar atitudinile majoritarilor sunt considerate a fi răspunsuri firești, ba chiar strategii de apărare față de ei. Însă, în realitate, aceste moduri de a fi ale unor persoane de etnie romă sunt reacții și/sau strategii la provocările

unui sistem bazat pe inegalitățile structurale constituite de-a lungul timpului,²² reproduse azi și naturalizate prin rasismul care susține discriminarea instituțională, conducând la perpetuarea și acumularea continuă a dezavantajelor socio-economice și devalorizărilor culturale.

Pentru o analiză detaliată a relațiilor interetnice în peisajul multietnic al Timișoarei (între români și romi, între maghiari și romi, între romii de diferite neamuri, etc.) ar fi nevoie de o cercetare mult mai amplă decât a fost cea de față. Oricum, (auto- și hetero-) identificările desfășurate (și) în acest complex de raportări reciproce trebuie observate în situații diferite (în unele, de exemplu, distincția între Gabori și geambași fiind relevantă, iar în altele cea între romi și români fiind cea care ghidează relaționările sociale). Și, nu în ultimul rând, trebuie să recunoaștem: clasificările etnice (categorizarea oamenilor în romi, ne-romi, sau în geambași, băieși, Gabori, etc.) implică nu doar alocarea unor caracteristici, de exemplu, romilor, și a altora – a unor trăsături opuse – românilor, ci și compararea și ierarhizarea acestora pe o scară valorică (bun/rău, frumos/urât, acceptabil/neadmisibil, etc.). Într-o societate etnocrată care favorizează indivizii și colectivitățile aparținând etniei proprii și în care oamenii încearcă să explice diferențele și inegalitățile dintre ei apelând la rasism, ne putem aștepta ca în diverse situații critice aceste fenomene să se manifeste explicit și să se intensifice. Etnocrația și rasismul vor marca în astfel de cazuri drept rasiale acele relații sociale în contextul cărora ele se întâmplă, plasându-i pe toți cei ce se presupun că aparțin aceleiași etnii într-o „rasă” (inferioară sau superioară) și punând în mișcare reacții (proponeri de „soluții”) față de „rasele inferioare”, preluate dintr-un trecut care brusc devine relevant în prezent. Mai departe, ele rasializează caracteristici, activități, fenomene și probleme sociale, în urma căreia „țigan” și „țigănesc” devine oricine și orice ce se consideră a fi inferior, de nedorit, de neacceptat.

În timpul șederii mele în Timișoara am putut observa un astfel de caz extrem, o crimă comisă în cartierul Fratelia/Steaua de către un bărbat român, în urma căruia un bărbat rom a murit, iar un altul a fost dus la spital cu răni grave, fiind amândoi înjunghiați. În fața acestui eveniment, pe 30 august **Pro TV** relatează:²³

Scandal între două familii de romi, încheiat cu o crimă. Un bărbat a fost omorât și altul rănit după ce i-au cerut socoteală unui individ care le-ar fi furat un lăntișor de aur. Zeci de rude ale victimelor au mers la casa agresorului, amenințând că se vor răzbuna. Pentru a liniști spiritele a fost nevoie de intervenția unor forțe de ordine impresionante. Patru echipaje de poliție, unul de jandarmi și două echipaje de intervenție sunt și acum în zonă, pentru a calma rudele victimelor. Agresorul este încă în casă, păzit cu strășnicie pentru a nu fi linșat de mulțimea furioasă. Bărbatul ar fi furat, în urmă cu o săptămână, un lăntișor de aur de la o fată din familia victimelor. Joi, rudele au mers la el să-i ceară explicații. Cei doi frați l-au luat la întrebări, însă presupusul hoț a sărit la ei cu cuțitul. Ambii au fost răniți grav, iar unul a murit în spital. Poliția va începe

²² Istoric, aceasta include robia, holocaustul, asimilarea forțată, nerecunoașterea identitară, lipsa proprietății private și altele, fenomene care fac ca Romii să nu beneficieze nici de politicile recuperatorii de după 1990.

²³ Vezi Anexe cap.2.

o anchetă imediat ce suspectul de omor va fi ridicat din zonă, iar spiritele se vor liniști.

Fără să se verifice nimic din cele afirmate (nici măcar etnia celor implicați), au apărut și primele reacții pe pagina de internet al Pro TV-ului:

Dacă între ei se poartă așa, vă dați seama cum se poartă cu românii, sunt sălbatici, răi, murdari, leneși, hoți etc., sunt și țigani de treabă pe care îi admir, dar din păcate procentul este prea mic.

Chiar și cei care corectau informațiile transmise de Pro TV exprimau atitudini anti-țigănești, cum este și cel de mai jos:

În primul rând "agresorul", "criminalul" nu este țigan. În al doilea rând a fost în legitimă apărare (l-a omorât pe țigan în casa lui). Țiganul venise peste el să-i ceară socoteală că de ce l-a reclamat. Omu a avut dreptate să bage cuțitul în ei. Eu mă întreb de ce nu au sărit vecinii să-l scape de țigani!

Un articol din ziarul **Gândul**, publicat pe 31 august punea astfel problema de la care s-ar fi iscat conflictul sângeros încheiat cu crimă:

Țiganii au chefuit toată noaptea, deși vecinii i-au rugat de mai multe ori să dea muzica mai încet și să nu mai facă zgomot. Întârâtați de reclamațiile vecinilor și de un conflict mai vechi, frații Ioan și Petre Molnar au intrat în curtea unui vecin, Costică Moldovan, pentru a-i cere acestuia socoteală.

Comentariile rasiste au apărut repede pe pagina de internet a ziarului, semnate, de exemplu, „cămăși negre”, „un român”, „nașu”, „Antonescu”, „legionarul de servicii”, „trac pur sânge”, „un român adevărat”. Părerile agresive anonime celebrau românitatea și, printre altele, apelau la soluția „tip Antonescu” sau „tip Hitler”:

Clar autoapărare. Țiganii sunt exact și fix la fel ca frații lor unguri. Țiganul/ungurul ăla nu avea ce să caute la vecinul lui în curte.

Trăiască acel român pentru curajul lui. Trebuia să se apere și el săracul, că-i traumatiza familia. Cu poliția coruptă și fricoasă din Timiș facem un rahat, ajungem să ne facem legea singuri. Ce se tot laudă că aduc bani în țară și de aia își bat joc de noi. Noi aducem impozite și taxe, și plătim la stat, și noi aducem bani din străinătate. Nu le dă dreptul să ne traumatizeze, nu ai curajul să mergi în cartiere de țigani. Noi suntem români. Ei sar cu coasele, cu cuțitele și cu șatra să ne intimideze. Și ei sunt datori cu o moarte!! Nu este de condamnat românul. Este de al nostru.

Pentru această rasă de infractori nu există decât o soluție: exterminarea. În privința țiganilor se poate spune că Antonescu a fost un vizionar și nu un criminal, cum e catalogat de cei ruși de realitate.

Dacă judecătorii îl condamnă pe acest român la închisoare fie și pentru o zi ar trebui și ei înjunghiați cu țiganii, că își trădează neamul. Acest român este un exemplu pentru noi toți.

Bine le-a făcut. Ce este mai grav, este situația familiei cetățeanului român, care este amenințată de țigani. Cred că vom merge la Timișoara să-i apărăm pe oameni. "Azi în Timișoara, mâine în toată țara", asta ar trebui să fie lozinca epurării țiganilor. S-au înmulțit periculos de mult și au devenit periculoși pentru integritatea românilor! Trebuie răriți!

Mai așteptăm mult până să ne dăm seama că suntem călcați în picioare de niște inculți? Mai ignorăm mult nesimțirea acestor primate? Mai înghițim mult rahat de la ei? Le donăm lor țara? M-am săturat să îmi fie frică să merg pe stradă din cauza că hoardele de țigani sunt gata oricând să atace. Zic: stop țiganizării acestei țări și acestui stil de viață.

Uniți-vă frați bănățeni! Nu lăsați țiganii să vă distrugă istoria voastră de revoluționari! Sunt copiii răi ai diavolului! După ei urgia (crime, furturi, trafic de persoană, violuri ...). În numele lui Vlad Țepeș! Dreptate absolută!

A doua zi de după crimă, dimineața, m-am dus la spitalul județean. Jandarmii nu erau deja, încă (?) acolo, se vorbea că revin mai târziu. Am luat un taxi înapoi spre centru, la primărie, să ajung în timp la deschiderea oficială a Festivalul Internațional de Artă Romani. Astfel, întâmpător, am avut ocazia să observ cum vocile anonime de pe internet s-au întruchipat în șoferul taxiului, o femeie blondă de vârstă mijlocie. I-am spus la un moment dat că sunt din Cluj și particip la o cercetare despre romi. „Despre țigani?” Și începe să-mi spună, despre cazul cu pricina, fără s-o întreb orișice.

*„Sunt mai puțini cu doi, dar e păcat pentru românul ăsta care va face pușcărie”.
„În Fratelia stau mulți țigani... noi nici nu ne deplasăm când ne cheamă. Unii au bani mulți, că merg pe afară și cine știe cum îi câștigă, și venind acasă au impresia că pot cumpăra orice... Și put. Femeile put, degeaba au fuste de mătase. Ar trebui să se facă ce a făcut Ceaușescu cu ei: să-i expulzeze. În anii 1970 a fost exodul țiganilor din Timișoara. Țiganii au plătit aur la stat și au fost lăsați să plece din țară. După Iliescu au început să vină înapoi, și și-au primit și aurii înapoi”.*

În Sala Mare a Primăriei, L.M., în luarea ei de cuvânt a recunoscut importanța Festivalului, precum și efortul organizatorilor de a aduce atâtea programe împreună. (Interviul 12). Dar accentua „adânca tristețe și durere pe care care o resimte...”, spunând:

“Chiar dacă umbresc acest eveniment... trebuie să spun că el nu trebuie să treacă cu vederea atitudinile anti-țigănești din ultima vreme din țară și din străinătate (copiii incendiați din Italia, incidentele din Bulgaria și din România), muzicanții care vin să cânte ar trebui să amintească mesajul de stăvilire a actelor violente... nu se poate ca ei să cânte și să danseze pentru gadje și cu o zi înainte țiganii să fie uciși în propria lor casă și ziarele să scrie că sunt acte justificate”.

A urmat valul de discursuri oficiale. G.B., președintele ANR, D.V, consiliera primului ministru pe probleme de romi spunea: festivalul este mesaj de toleranță și poate aduce schimbarea. Au amintit și ei, totuși, acest moment marcat de o încărcătură emoțională, și nevoia de a lua atitudine împreună, chiar afirmau că o sprijină pe L.M. în demersurile sale. Exprimau condoleanțe familiei. Și clișee de genul: romii se nasc cu talentul muzical. Pe drept, după ce au ieșit din sală, luând în serios cele zise, au încercat să formuleze câteva rânduri drept comunicat de presă, să fie semnate de ei toți, bucureșteni, locali. Dar până la urmă în cazul celor dintâi a primat considerentul politic: ei reprezintă aici unele instituții, nu pot lua atitudine până nu se consultă cu cei pe care îi reprezintă. Întrebarea lui L.M.: dar ei nu-i reprezintă pe romi acolo unde sunt, nu de asta au ajuns acolo? Am resimțit în discuție distanța dintre București și comunitățile locale. Și diferențele dintre poziționări. Întrebarea lui L.M. era: dacă ai intrat în sistemul puterii, mai poți menține

spiritul critic față de el? Mai reprezinți ceea ce ți-ai propus să reprezinți când erai pe dinafara lui?... Președintele organizației Turn a încheiat festivitatea de deschidere astfel: „să uitați răul și să vedeți frumosul... e un test pentru noi și pentru ceilalți din jur”.

Seara am făcut o vizită la familia de Romi implicată în această crimă. Speram să auzim întâmplările de la cei implicați, mai ales că presa începea să relateze doar din punctul de vedere al criminalului. L.B. ne-a luat de la Asociație, pe mine, L.M. și A.P.; A.M. și M.P. au luat o altă mașină. Pe drum ne-am oprit să cumpărăm două coroane de flori. Pe strada în cauză, în afara casei și în curte erau adunați o mulțime de oameni. Un microbus al poliției era tras pe dreapta străzii. Tocmai înaintea noastră au sosit oficialii romi de la București, G.B. și D.V. (fiind la Timișoara cu ocazia Festivalului). Am dat drumul la înregistrare.²⁴ D.V. vorbea în limba romani cu fratele celor doi bărbați, unul care a fost rănit (V.C., 28 de ani) și este încă în spital, și celălalt (I.M., 31 de ani) ucis de către vecinul român. Mortul a fost adus acasă ieri, sicriul său deschis și așezat în ultima cameră a casei. O vreme am stat în preajma păstorului și fratelui celor doi, în grupa celor de la București. Pastorul spunea: cum ar fi fost dacă un rom ar fi omorât un român.... „Majoritarii ne dau o imagine rea. Nu romii omoară pe români, ci românii îi omoară pe romi. Nu are rost să spună ‘noi îi iubim pe romi’, în schimb realitatea e alta... Poliția știa despre el că era criminal, că era recidivist.” Am ieșim pe coridor, pastorul continua să vorbească, i-a rugat pe cei din București să spună cine sunt. Părea foarte mulțumit că au venit la casa lor. Între timp L.M. și A.P. au ieșit și ele, și au început să discute cu două femei. M-am alăturat lor. Femeile au povestit multe despre ce a făcut criminalul și înainte de acest caz și cu alții, inclusiv cu propria lui soacră. Au spus că așa ceva nu s-a întâmplat niciodată în cartierul lor. Și că moldoveanul era un hoț, înșela oamenii, fura. A apărut în ușa din spate și soția celui rănit. L.M. i-a spus că am dori să ne povestească dacă vor, căci în ziare apar minciuni, și trebuie să prezinte ce a spus familia. Ne retragem într-o cameră.

„Undeva îl ține pe criminal pentru apărare și nu pentru crimă... De ani de zile nu avem liniște de el, spune că noi ne luăm de el, pe când e invers. Patroana de la pizzerie este în proces cu el, ea merge și depune declarația pentru mine. El avea conflict cu multă lume, dar cu noi n-a terminat, că a văzut că noi nu i-am făcut nimic.”

A apărut în cameră și soția celui care a murit și fetița ei de 2 ani. Ne-a povestit despre cum l-a atacat omul pe fata lor mai mare săptămâna trecută. Apoi despre ce s-a întâmplat în dimineața acelei zile, omul a chemat poliția la ei, că ascultau muzică că era onomastică.

“Sectoristul nu ne-a făcut nimic și au plecat. Apoi el a revenit și a început să arunce cu bolovani peste gard. Cumnatul meu a ieșit. Ne spunea de multe ori: atâtea vă fac până veniți la mine și voi intrați la pușcărie. L-a trântit jos pe cumnatul meu, a strigat la copilul lui să aducă cuțitul și a băgat cuțitul în gâtul lui. Eu m-am dus la spital cu el cu mașina, n-am chemat salvarea... “Apoi soțul meu a intrat la el în curte, povestește cealaltă femeie, eu am rămas singură acasă cu copiii, am fugit și la cumnatu-meu, n-am mai știut pe unde e... Fata mea a strigat, unde-i tata, și el a strigat, l-am omorât. A băgat o sabie mare. Dar a fost lovit și cu toporul. L-a aruncat peste gard, în curtea dentistului. Vecina l-a văzut când a ieșit la WC, dar n-a putut ajunge la el”.

²⁴ Vezi Interviu 13 în Alte anexe VII.

Între timp cealaltă femeie ne-a adus și arătat hainele pline cu sânge ale soțului ei. Ne mirăm cum de nu le-a luat procurorul ca probă.

“A ieșit bătrânul de la dentist, femeia i-a spus să cheme salvarea. Criminalul era sus pe casă și arunca cu pietre. A venit cumnatul meu și a intrat la el în curte. Salvarea (care a venit târziu și fără nici un echipament) a chemat polițiștii. Au găsit sabia în cușca câinilor. Ambulanța l-a dus la morgă. Eu eram acasă, n-am mai știu ce se întâmplă. Copilul lui (de vreo 17 ani) a spus: și ălalalt trebuia să fie mort. Ei sunt hoți de buzunare, nu lucrau niciunde, nici el, nici soția. El chema de multe ori poliția la noi. Vroia să ne termine, ura personală de ani de zile... Am făcut o coală ministerială cu vecinii care a semnat că pe toți ne-au amenințat, se lega și de români.”

Le-am întrebat cum a fost ieri la spital.

“Trei ore l-au lăsat la urgențe, după asta l-au băgat la operație, doctorii ziceau că nu are șanse. Dar acum e mai bine, l-au băgat în salon, i-am dat de mâncare. Ce face legea cu asta. Tot mortul e vinovat... Bănuiesc că nu-i nebun, dar a jucat pe prostul. Nu ne trebuie avocat, mergem la parchet.... Mi-e frică. Dacă scapă.... M-a amenințat și ieri când am zis că dau declarație pentru patroana de la pizzerie, că nu se auzea muzica de acolo așa cum spunea el. Azi comandantul de poliție a venit să ne spună că va veni femeia să ia niște haine... dar i-am spus să n-o aducă, să n-o mai vedem, și nici la reconstituire să n-o aducă. El e deștept, știe și legile. Joacă teatru foarte bine. Te înjură și cheamă el poliția și se plânge că noi nu-l lăsăm în pace.... Dă în tine, și se întoarce și spune că tu ai dat. Și ea, și copilul său a dat, toți trei au sărit, și au sărit și câinii. Din spate a fost tăiat. Și a avut o lovitură și la ochi. Și în spate. Mie mi-a fost frică, m-am încuiat în curte... După 24 de ore i-au dat 29 zile de arest preventiv. ... L-a omorât pe soțul meu și tot el este păzit”.

La plecare L.B. le-a sfătuit:

“Voi nu faceți amenințări la adresa lor. Așteptați să se facă dreptate prin lege. După înmormântare o să mai vorbim. Cazul e clar. E tentativă de crimă și crimă. Dacă nu se face dreptate, înseamnă că nu mai avem nevoie de poliție, ne omorâm și atât.”

Am ieșit din casă. Erau și mai mulți oameni adunați în stradă în fața casei. Solidari cu ceilalți romi, țigani Gabori spuneau:

“Dacă un țigan omoară un român, se spune, așa fac țigani, așa sunt ei.... Țștia să nu se mai întoarcă în casa asta. Nu mai au loc aici. Să vândă casa.... Oricum ar fi, țigani sunt întotdeauna vinovați.”

4. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

EȘECUL INSTITUȚIONAL ÎN REZOLVAREA EXCLUZIUNII SOCIALE

4.1. Interdependența factorilor excluziunii sociale

Analiza mea a discutat pe rând despre patru mari domenii ale excluziunii sociale (locuirea, ocuparea, educația și sănătatea) și a arătat câteva manifestări ale concepțiilor și atitudinilor rasiste care susțin/explică/legitimează ordinea socială în care Romii cumulează multiple dezavantaje și sunt devalorizați cultural. Separarea acestor domenii a fost făcută doar din motive de structurare a analizei, dar în realitate ele se intersectează (fiind aspecte ale vieții trăite care se influențează reciproc) și circumscriu împreună experiențele unor grupuri sociale multiplu discriminate. Acest fapt a reieșit și din observațiile mele de până acum despre cum limitează, de exemplu, condițiile locuirii accesul la educație, ocupare și sănătate, sau cum, lipsa educației școlare determină perpetuarea statutului socio-economic, și cum contribuie toate la fixarea percepțiilor negative despre romi și – nu în ultimul rând – la apelarea la rasismul care „explică” inegalitățile sociale prin diferențe presupus naturale și/sau culturale.

Data fiind această stare de fapt, și politicile publice trebuie să se elaboreze și implementeze în așa fel încât soluțiile dintr-un domeniu să se sprijine pe cele din alte domenii și să susțină la rândul lor schimbările din cele din urmă. De fapt Strategia pentru Îmbunătățirea Condiției Romilor și Decada Incluziunii Romilor recunoaște acest lucru, dar important este ca prevederile principiale să se traducă în planuri de acțiuni concrete și să fie susținute și financiar, iar diferitele ministere, de exemplu, să-și coordoneze activitățile legate de proiecte pentru romi. În acest efort, desigur, rolul Agenției Naționale pentru Romi a Guvernului României este crucial, precum crucială este și îmbunătățirea colaborării dintre cea din urmă și organizațiile civice locale.

La fiecare capitol am specificat pe scurt și câteva dintre particularitățile situației femeilor Rome, aici dorind să-mi exprim convingerea că, pe lângă abordarea discriminării făcute pe baza etniei este nevoie și de tratarea discriminării de gen. De asemenea doresc să accentuez că politicile pentru Romi trebuie să concretizeze în acțiuni recenta sa deschidere către problematica femeilor, precum politicile pentru femei trebuie să ia în serios diferențele și inegalitățile între femeile rome și ne-rome.

În Concluzie doresc să accentuez și explicitez aceste aspecte în mod deosebit. Cazul comunității din cartierul Kuntz exemplifică foarte elocvent complexa interdependență a factorilor și mecanismelor care (re)produc excluziunea socială și statutul marginal al celor excluși de la resursele elementare ale vieții, de aceea revin aici cu prezentarea sa succintă.

Dl.V., Cartierul Kuntz (Interviul 21 și poze)

Cel mai important lucru cu care ne confruntăm, am mers la mediu, la apele române să le sesizez: lângă cartier este grădina deșinuinilor, au porci și vaci

acolo, și așa se infectează apa, ajunge direct în Bega. Nu e important doar pentru noi, romii, ci pentru tot orașul. De patru ani tot așteptăm o soluție. Și vara e un miros, că nu poți deschide geamurile. După calculele mele sunt vreo 700-800 de persoane, și cam 130 de case, care nu sunt toate chiar case adevărate. Apoi situația cu canalizarea ... au săpat o lună, și au dat de un cablu electric, și renelul a sistat lucrările... Am avut o grădiniță, n-o mai avem, am avut o școală, nu mai avem, cea mai apropiată farmacie este la vreo 6-7 km, transport în comun aproape de noi nu avem (este mai mult de 1,5 km până la tramvai), și mai ales când e frig și noroi este greu, și nu este iluminat public, toate becurile sunt arse... Apa iară este o problemă. Avem o fântână, cum sunt și în oraș, făcută de primărie. Dar ar trebui să vină cineva să vadă dacă apa este potabilă. Și avem 2 cișmele, dar sunt contorizate, sunt ținute sub cheie... Curent este, telefon, internet, avem. Dar o poștă, un dispensar nu este. Se simte lipsa lor.... În cartier sunt multe case care nu au contracte la casă și n-au vrut să ne mai ia gunoiul, că nu aveam euro-containere. Am rezolvat să le dea pe baza buletinelor... Multe case s-au cumpărat la vremea lor cu acte de mână, și astea nu sunt acte oficiale... Sunt destuli care nu știu să citească și să scrie, desigur că ei nu se pot angaja. Oamenii azi sunt descurajați din mai multe puncte de vedere. La târgurile de joburi nu se angajează oameni fără studii, nici măcar la joburi necalificate... Chiar și cu cei asigurați e o problemă, te duci la un consult, trebuie să cumperi totul pe bani, și ce se întâmplă cu unul care n-are venit, n-are asigurare. Cu gradul de sărăcie la care s-a ajuns, nu știu ce se va întâmpla. Cei bogați sunt doar o părțică mică, eu cred că 90% este sub pragul sărăciei... Într-un an-doi, cu toate utilitățile în regulă, cartierul va dobândi valoare mai mare, prețurile vor crește. Este un risc al persoanelor care n-au acte de proprietate în regulă, pot fi eventual evacuați din casă... Am discutat și în cartier că suntem în situație foarte riscantă. Mulți se gândeau să nu-și mai repare casele deja în anii trecuți, să nu investească bani, pentru că eventual mai târziu ar putea să vină primăria și să îi pună să dărâme toată casa. Din punct de vedere legal s-ar putea întâmpla asta.

Interdependența factorilor și mecanismelor excluziunii sociale conduce și la cumulara dezavantajelor și la apariția discriminării multiple. Cazul lui E.L. din cartierul Blascovics exemplifică foarte elocvent acest fenomen. De aceea, în cele ce urmează,, prezint acest caz prin relatarea întâmplărilor la care am asistat și a discuțiilor mele cu ea, petrecând și discutând cu E.L. două zile, având ocazia nu numai să ascult ceea ce îmi spune, ci să și văd ce face în încercarea ei de a obține ajutor social și asigurare medicală.

4.2. Experiențele trăite ale cercurilor vicioase ²⁵

Vrem să scoatem adevărurile lui E.L. și I.L. (locuitorii barăcilor din cartierul Blascovics) de la finanțe (adeverințe că n-au nici un fel de venit), de care au nevoie la forțele de muncă, iar apoi să mergem înapoi la asistență socială (ca să depunem dosarul de ajutor social). A.P. este cu noi, ne spune că mai recent există posibilitatea de a plăti

²⁵ Fragmente din Jurnalul de teren.

doar șase luni retroactiv asigurarea (înainte ea se cerea pe cinci ani) și persoana dobândește calitatea de asigurat. Dacă s-ar putea plăti cei 200 RON pentru I.L., li s-ar elibera pe loc documentul care, dus la spital, va face posibilă realizarea intervenției medicale. Trebuie operat, trebuie să-i pună placă și șuruburi în mână după accidentul pe care l-a suferit cu motocicleta. Mergem cu două troleibuze, așteptăm mult în stații, mergem mult, mult, este cald, realizez din nou ce înseamnă să umbli prin oraș cu transportul în comun. Nu mai pot vedea altfel orașul Timișoara, doar prin prisma acestor oameni, care umblă cu zilele pentru a-și dobândi drepturile elementare. Primăria este în centru, finanțele la marginea orașului, asistența socială cam la doi km de primărie, Casa de Asigurări de Sănătate iarăși într-o altă parte, și tot așa. Cât am umblat în acea zi, ne-a luat cam cinci ore. Un traseu lung al birocrăției. O experiență trăită a cercurilor vicioase. Și, printre altele, biletele costă mult. Ca să facă acest traseu, de la ei din Blascovics, E.L. ar avea nevoie de cel puțin opt bilete, asta înseamnă 100 RON. Dacă o prinde din nou fără bilet, iarăși primește o amendă. Iar pe jos probabil i-ar lua toată ziua. La finanțe poate să scoată documentul pentru I.L. Al ei nu este gata, o reprogramează pentru vineri. Mergem mai departe: înapoi spre oraș la CAS. Acolo deja este închis pentru public, aflăm totuși că hârtiile lui I.L. sunt în ordine... îi mai lipsesc „doar” banii și devine asigurat în toată regula. Ne întoarcem la Asociație. L.M. face două pachete pentru E.L. cu făină, zahăr, ulei, macaroane, etc. A doua zi îmi povestește că a mers acasă cu pachetele, apoi a plecat spre spital, a luat și copiii cu ea, seara nu-i poate lăsa singuri acasă, cel din Satu Mare a mers cu ei, le-a plătit taxiul (zice că donase sânge și avea niște bani).

A doua zi mă întâlnesc cu E.L. de dimineață. Luăm un troleu și mergem către CAS. Cam într-o oră rezolvăm acolo, se dau numere de ordine, stăm până ne vine ordinul. Plătim asigurarea. O plătim și pentru octombrie, astfel I.L. va putea sta la spital nu doar patru zile care au mai rămas din septembrie, ci și în octombrie, dacă este nevoie. Pornim către spital, ne ia desigur mult și acest drum, între timp povestim de toate cu E.L. Despre cum trăiesc ei; cum și-au făcut un WC săpând o groapă și punând în jur niște scânduri; de unde își aduc apa; cum stau copiii la lumânare; cum își fac de mâncare (vara punând foc afară); n-au lemne pentru încălzire (folosesc haine și flacoane); despre șobolanii uriași care le umblă prin casă; despre cum nu primesc copiii manuale la școală și cum n-au reușit să învețe să citească și au fost lăsați repetenți; despre disperarea ei fără sfârșit; despre cum trebuie să fie ea și femeie și bărbat, pentru că I.L. oricum este bolnav și nu poate lucra (nu putea nici înaintea accidentului): despre cum lui I.L., înainte de accident, la pocăiți i s-a spus că i s-a va întâmpla ceva, și cum Dumnezeu i-a arătat că îl poate omorî, dar l-a lăsat în viață; despre foamea copiilor; despre cum le-au ars barăcile și cum s-au întors la ei cei cu pricina să-i certe că „au făcut scandal la ziare și televiziune și i-au făcut de rușine”. La spital arătam chitanța doveditoare de plată la internări, ne asigură că lucrurile sunt acum în ordine, ni se spune din nou despre I.L., cât de supărat a fost și n-a vrut să înțeleagă că nu poate fi spitalizat dacă nu plătește. Urcăm la el în cameră. Este un spital curat, îngrijit, într-o cameră destul de spațioasă cu trei paturi (ortopedia de pe lângă spitalul județean unde a fost „scandalul” cu romii înjunghiați). Îi pregăteau mâna pentru operație. Deja au aflat că am adus hârtia? Sau ar fi început operația oricum?... Nu cred. L-au programat pentru mâine dimineață. Era foarte bucuros, cât putea să fie. Desigur, în continuare îl preocupa cum își rezolvă cu amenda,

cum stau cu locuința... Pocăit fiind, mă asigură că se va ruga pentru mine. Nu stăm prea mult. În vecinătatea acestor spitale se află Centrul de Sânge. E.L. vrea să doneze sânge, îmi spune că n-a fost aici de ani de zile... Are fișă făcută, mi-o arată, scria ianuarie 2007, deci a fost chiar recent. Se ia o jumătate de litru de sânge. Are doar 45 de kg și este anemică, nu prea vor s-o ia, dar totuși... Ideea este că primește șapte bonuri de masă, fiecare valorând 7,8 RON – în total vreo 50 RON, din care poate să și vândă să facă niște bani. Stă destul de mult, o aștept pe coridor. Cum ieșim, își aprinde o țigară. Îmi zice că atunci când a mai donat sânge s-a simțit mai bine, mai vioaie. Îmi povestește și despre cum și-a scos ea firele nu demult, după șapte ani după cezariană. Și îmi mai spune cum născuse. În timpul sarcinii n-a fost deloc la control. Nu știa că are gemeni. Nici medicul cu care a născut n-a știut. Pe primul l-a născut normal, pe urmă n-a mai avut dureri, totuși doctorul i-a semnalat că ceva nu este în ordine, și într-un final, făcându-i ecografie, a observat al doilea copil, atunci au adormit-o și i-au făcut cezariană. După toate astea ei i-a fost frică să se mai întoarcă să-i scoată firele. Acum are ceva cu urechea dreaptă, tocmai de asta n-au angajat-o la salubritate. Pe drum mâncăm o brânzoaică, ne oprim la asistență socială, să mai întrebăm ce le treuie la dosar... E.L. speră, că cineva îi va spune că este în ordine, îi primește dosarul pentru ajutor social. Doamna de la ghișeu de la intrare, care ia actele, ne spune că îi poate lua dosarul... apoi se duce și întrebă, revine, i s-a spus, că, chiar dacă ea ar lua dosarul, oricum acesta va fi oprit și ea tot nu va primi ajutorul social până nu își achită amenzile. Deci n-are rost să-l lase. Și ea cunoaște cazul. Știe că ei au avut ajutor social, dar nu demult Asistența Socială le-a găsit de lucru, i-a repartizat către RETIM, și în acest moment i-au scos din drepturile de ajutor social. Însă RETIM-ul nu i-a angajat pe motiv de stare de sănătate. În drumul între asistență socială și RETIM și-au pierdut ajutorul social. Și nimeni nu i-a mai pus înapoi în acest drept automat. Trebuia să facă un nou dosar. Și așa s-a început calvarul din nou.... La ideea mea ne urcăm iar într-un tramvai și mergem la primărie. Vreau să încerc și eu, credeam că poate dacă depunem cererea pentru I.L., lui i se va aproba mai ușor, căci amenda lui este mult mai mică, vreo 78 de RON... Mergem la ghișeu în cauză, ne trimite la camera 126 la etaj, deja este nivelul șefilor, acolo ni se spune că acest caz a fost oprit datorită amenzilor, șeful departamentului îmi explică răspicat că aceste amenzi nu pot fi șterse din calculator, eu îi spun de cercul vicios, oricum se miră, mă prezentam ca profesor universitar, ce face un profesor universitar acolo cu o țigancă, el nu mai vrea să aibă probleme, îmi spune că știe cazul, că „ăștia adună fier vechi fără autorizație”, și îmi sugerează, pare deja o tergiversare, să merg la un inspector de zonă, dar să nu spun că mi-a zis el, și să cer un certificat de adevărită cu mențiunea „cu datorii”, coborâm la parter, îl vedem pe inspectorul în cauză, mă ascultă, dar zice că nu crede că ar merge nici chiar cererea cu plata în rate din ajutorul social primit (propunerea noastră), ne duce la ghișeu de unde am pornit, cel de acolo, aflat la mijlocul pauzei de masă, deja enervat că ne vede iarăși, se miră cum de nu înțelegem că el nu emite nici un act, actele se fac altundeva, el doar le dă în mână oamenilor... Atât. S-a încheiat cercul pe azi. Scriem o cerere către primărie în legătură cu cererea de a se aproba plata în rate. O voi da la L.M., poate a doua zi o va depune. Șefa ei i-a promis că o să rezolve să se elimine amenda și dosarul lor să meargă mai departe pentru asistență socială... E.L. m-a sunat nu demult, acum, spre sfârșitul lui octombrie, m-a întrebat dacă știu cumva ceva despre soarta amenzilor, e mai greu acum, e frig, le-ar prinde bine și ajutorul de încălzire... Și trăiesc în aceste condiții de cel puțin

opt ani. În cazul lor, și în cazurile asemănătoare este clar că nu avem de-a face cu inabilitatea lor de a găsi soluții, ci cu eșecul instituțional față de excludere, marginalizare și dezavantajările cumulate și multiple.

4.3. Stări de fapt și intervenții necesare

După cum am menționat în introducerea acestei analize, prin cercetarea mea mi-am propus să identific și să descriu mecanismele excluderii sociale în domeniul locuirii, al ocupării forței de muncă, al educației și al sănătății Romilor din Timișoara. În cele ce urmează voi sintetiza câteva dintre factorii și mecanismele care structurează fiecare domeniu în parte, arătând pe scurt și impactul acestora asupra altor aspecte ale vieții, precum și anumite recomandări cu privire la politicile publice și intervențiile necesare din domeniu.

A. Condițiile de **locuire** ale romilor sunt structurate de următoarele:

- lipsa actului de identitate (care face imposibilă obținerea unei locuințe) și lipsa unui domiciliu (fără care nu se eliberează acte de identitate);
- locuirea în blocuri sau în case naționalizate sau aflate acum în proprietatea orașului, care generează riscul evacuării;
- lipsa actelor legale de proprietate locativă;
- imposibilitatea de a moșteni sau de a împărți proprietatea matrimonială în cazuri de concubinaj (care are impact mai ales asupra femeilor);
- tratamentul discriminator din partea administrației locale;
- o abordare a politicilor publice din domeniu care nu îi prioritizează pe romi asemenea altor categorii defavorizate în împărțirea locuințelor sociale.

La rândul ei, trăirea în condiții inumane (cum sunt cele din barăcile făcute pe câmp, fără acces la apă, electricitate, WC) crește gradul de risc în termenii accesului la sănătate, la școală, la locuri de muncă, al pierderii actelor de identitate și nu în ultimul rând al devalorizării lor umane de către cei din jur, dar – prin interiorizare – și a deprecierei proprii.

De urgență este nevoie aici de îmbunătățirea sistemului de împărțire a locuințelor sociale astfel încât să se acorde prioritate cazurilor care se află la limite existențiale (locuirea în barăci, pe câmp și străzi, în centre de noapte), precum și de legalizarea actelor de proprietate locativă făcute „de mână” în trecut. Evacuările din locuință să se facă doar prin asigurarea efectivă a unor soluții locative acceptabile pentru cei evacuați, pentru că altfel situația lor se va agrava și mai mult, și vor ajunge într-o marginalitate și mai profundă decât cea dinainte.

B. În domeniul **ocupării forței de muncă** statutul romilor este condiționat de fenomene cum ar fi:

- ocupațiile tradiționale nu pot fi practicate în mod legal;

- lipsa educației școlare (care face accesibilă doar munca cu ziua și/sau munca la negru, sau, în cazul angajărilor, la munci necalificate);
- munca la negru, dar și practicarea ocupațiilor tradiționale aduce după sine o serie de amenzi care, printre altele, îngreunează angajările ulterioare;
- munca în străinătate în condiții de insecuritate (care generează noi probleme în înregistrarea copiilor născuți în străinătate);
- în cazul femeilor cu mulți copii, nevoia de a rămâne acasă și de a avea grijă de ei, precum și de casă, de gospodărie, dar și de bătrâni;
- discriminarea din partea angajatorilor, care exprimă „neîncredere față de cei cu pielea mai neagră”;
- lipsa palierelelor instituționale prin care experții romi, formați în domeniul ocupării forței de muncă, ar putea să se angajeze la Agenția Județeană a Ocupării Forței de Muncă și să presteze servicii de consultanță și medierea pentru romi.

Lipsa unui loc de muncă care aduce venituri stabile are, desigur, repercusiuni asupra accesului la educația școlară a copiilor, la asigurarea de sănătate, la procurarea unei locuințe și, desigur, și asupra percepției Romilor, reproducând convingerea că „ei”, prin natura lor, sunt capabili să facă doar munci inferioare, sau „să se descurce fără să lucreze”.

Este nevoie aici de măsuri de susținere și motivare a angajatorilor în direcția angajării persoanelor de etnie romă, de pedepsirea cazurilor de discriminare la angajare și promovare, și, în general, de paliere instituționale care să favorizeze intrarea în legalitate a ocupațiilor care azi se pot practica doar „la negru”. Print măsuri de acțiune afirmativă, în urma deliberării în fiecare caz în parte, să se acorde autorizație pentru practicarea ocupațiilor tradiționale chiar dacă cei în cauză nu au școala necesară. În posturile care implică contacte cu comunitățile de romi să se promoveze persoanele de etnie romă, iar absolvenții studiilor superioare să fie promovați la angajări.

C. Ceea ce privește **educația**, accesul la ea este determinată de factori și mecanisme ca:

- lipsa actelor de identitate (obstacolul înscrierii la timp sau de loc a copiilor la grădiniță și/sau școală);
- condițiile financiare (inclusiv condițiile de locuire) precare ale familiei, care conduc la repetențe și chiar la abandon școlar (după patru sau după opt clase), copiii fiind nevoiți să contribuie la susținerea familiei;
- migrația sezonieră a părinților care își iau copiii cu ei în străinătate;
- eșecul pe piața muncii a persoanelor cu educație (chiar superioară), care poate întări lipsa de încredere în valoarea școlii;
- căsătoria timpurie la fete și nașterea copiilor la vârste foarte tinere, sau obligația fetelor mai mari de a avea grijă de frații lor mai mici;
- prejudecățile și tratamentul discriminator față de copiii romi, dinspre cadrele didactice, ceilalți elevi și părinții lor;
- segregarea școlară (care în pofida legislației privind desegregarea, se menține informal prin diverse „strategii” chiar și în interiorul unor clase mixte, sau prin orientarea elevilor de etnie romă către școlile speciale);

- lacunele instituției medierii școlare.

După cum au accentuat foarte mulți dintre interlocutorii mei, accesul la educația școlară marchează accesul la toate celelalte resurse ale vieții, de aceea creșterea gradului de școlarizare, în perspectivă, poate induce îmbunătățirea condiției romilor. Această schimbare impune atât educarea romilor în sensul recunoașterii importanței școlii, cât și educarea populației majoritare (părinților, cadrelor didactice și copiilor) în direcția acceptării conviețuirii cu “cei diferiți”.

Dincolo de recunoașterea importanței educației în strategiile pentru Romi și în legislația și politicile existente în domeniu, este nevoie de alocare de fonduri pentru introducerea în curiculă și în manualele școlare a unor elemente de istoria și cultura romilor, pentru angajarea mediatorilor școlari, pentru organizarea unor cursuri care își propun educarea anti-rasistă a cadrelor didactice (dar cu această ocazie și a altor cadre din instituțiile publice locale și naționale). De asemenea, este nevoie de clarificarea pozițiilor privind relația dintre tratamentul egal și tratamentul diferențiat al elevilor de etnie romă. Trebuie să se conștientizeze atât de către cei care elaborează, cât și de către cei care implementează politici publice, că diferența înseamnă că oamenii au puncte de pornire diferite, unii fiind dezavantajați din start, cum sunt, spre exemplu, copiii romi în școală: ei poate nu știu bine limba română, poate nu au acasă condiții bune în care să învețe, poate părinții lor nu au bani suficienți să le cumpere manuale și să le ofere ore suplimentar. Ei au nevoie în acest caz de tratament diferențiat la școală, prin care pot fi motivați și susținuți să mai recupereze ceva din dezavantajele pe care le aduc de acasă, pentru că, altfel, dacă sunt tratați la fel ca ceilalți copii, inegalitatea dintre ei va rămâne, chiar va crește.

D. Accesul la **sănătate** și la serviciile de sănătate publică este îngreunat de următoarele fenomene:

- lipsa actelor de identitate;
- condiții de locuire caracterizate de lipsa apei curate, salubrității, electricității, etc.;
- alimentație necorespunzătoare;
- sărăcia, determinată de lipsa locurilor de muncă, a veniturilor, sau de non-accesul la venituri stabile;
- lipsa asigurării medicale;
- în cazul sănătății reproducerii, aspectele problematice ale distribuiri contraceptivelor gratuite;
- tratamente discriminatorii din partea cadrelor medicale, la care sunt expuse mai ales femeile în măsura în care ele își asumă responsabilitatea pentru sănătatea familiei;
- natura, calitatea și modul de funcționare a serviciilor medicale locale;
- sistemul de sănătate publică marcat de fenomenul privatizării și marketizării domeniului;
- aspectele problematice ale instituției medierii sanitare.

Desigur, starea de sănătate deplorabilă îngreunează, sau face imposibilă la rândul ei accesul la școală și la locuri de muncă, și, în general, la o viață demnă, în care individul se poate afirma și realiza atât în sfera domestică, cât și cea publică.

Privind acest domeniu, este nevoie urgentă de găsirea modalităților prin care oamenii lipsiți de resurse materiale adecvate, aflându-se în imposibilitatea de a plăti contribuția la asigurare medicală pot să aibă acces la îngrijire medicală primară și de specialitate, precum și la medicamente gratuite. Să se acorde atenție sporită asupra felului în care se administrează distribuția contraceptivelor gratuite și serviciile de planificare familială, în așa fel încât ele să servească sănătatea femeilor și să respecte drepturile lor reproductive.

4.4. Anti-rasism, tratament egal și tratament preferențial

Excluziunea este un fenomen social, economic, politic și cultural, iar eliminarea fenomenului necesită inducerea unor schimbări atât în procesele economice și relațiile sociale, cât și în instituțiile social-politice, precum și în concepțiile culturale implicate în producerea și menținerea sa. Relațiile interpersonale și inter-comunitare (inclusiv cele economice) ale romilor cu populația majoritară, precum și instituțiile publice și civice cu care ei au de-a face nu se vor schimba dacă categoriile culturale prin care cei din urmă percep romii continuă să fie structurate de rasism și romii vor continua să fie devalorizați cultural și discriminați. Și invers, modul în care Romii sunt percepuți nu se va transforma dacă procesele social-economice continuă să reproducă inegalitățile între ei și majoritatea populației, precum și statutul lor caracterizat de lipsa de capital economic și social. În aceste condiții rasismul va căuta mai departe să legitimizeze/naturalizeze inegalitățile respective, și le va și reproduce deoarece (sub impactul său) Romii vor fi stigmatizați drept inferiori și discriminați pe baza acestor presupuneri, și – în acest cerc vicios – însuși rasismul se va auto-reproduce prin „observarea” adâncirii inegalităților produse/susținute (și) de el însuși. De aceea, toate politicile publice, separat și în interdependența lor, trebuie să acorde atenție deosebită eliminării rasismului anti-țigănesc, care consideră că „esența” culturală și/sau genetic-naturală a Romilor („sângele de țigan”) determină condițiile lor de viață precare și, astfel, ascunde adevăratele cauze social-economice și politico-ideologice ale acestora.

Opusul egalității este inegalitatea și nu diferența, egalitatea între persoane și categorii sociale nu înseamnă asemănare, iar menținerea diversității culturale nu înseamnă perpetuarea diferențelor transformate în inegalități. De aceea, politicile pentru Romi trebuie să se elaboreze și implementeze în continuare într-un echilibru între asigurarea dreptului la egalitate, dreptului la nediscriminare și dreptului la “discriminare pozitivă”. Tratamentul diferit/preferențial/afirmativ este indicat atâta timp cât persoanele de etnie romă, datorită inegalităților sociale și datorită devalorizării lor culturale și discriminării la care sunt supuși, ajung într-un statut din care nu este posibilă competiția liberă cu cei aflați în statute privilegiate, cu ne-romii, dintre care unii (sau mulți) pot avea probleme economice și sociale asemănătoare, dar cu siguranță nici unul dintre ei nu este supus rasismului.